

Azərbaycanın inkişafını XXI əsrin çağırışlarına uyğunlaşdıran Lider

Ramiz Mehdiyev,

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti

Mənim üçün müasir Azərbaycanın inkişaf tarixi ilə bağlı açıq suallar qalmayıb. Ölkənin ümdə problemlərinin həllində iştirak etməli olanlar qeyri-ordinar transformasiyaların şahidlərinə çevrilir, ən mühüm məqamları gözləri ilə görmək və onun həqiqi miqyasını real zaman rejimində qiymətləndirmək imkanı əldə edirlər. O zaman istər-istəməz inanırsan ki, insanın quruculuq istedadının bənzərsizliyi mahiyyət etibarilə heç də təsadüfi deyil.

Quruculuq istedadı özünü həmişə göstərir – gündəlik münaqişələr, böhranlar, hadisələrin mürəkkəb gedişi burulğanında da, həyati məsələlərdə də. Labüd olaraq adilik mənzərəsi yaradan ilk təəssürlərin effekti göz qabağında geri çəkilir, realist idraka geniş meydan verir.

Həssas və mahir loğman adlandırılan zaman keçmişə nəzər salmağa məcbur edir. Ötən günlərin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin hərtərəfli təhlili həmvətənlərimizin hər birini olub-keçənlərə bir növ yekun vurmağa, ibrətamiz mübarizə praktikasına və qalib gəlmək məharətinə sövq edir.

Bu material Azərbaycanın dövlət başçısı vəzifəsində böyük siyasi xadim və görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevi əvəz etmiş Prezident İlham Əliyev haqqında kitabın bir fəslidir. 2003-cü ilin oktyabr ayında növbəti prezident seçkilərindən bir qədər əvvəl Ümummilli Lider öz namizədliyini varisi İlham Əliyevin xeyrinə geri götürdü.

Inkişafın yüksək tempi və innovasiyalılıq ilə səciyyəvi olan XXI əsrin post-sənaye dövrü səhv etməyə şans vermir. Buna görə də Azərbaycan xalqı müstəsna düzgün seçim etməli idi. Bu seçim yeni, dünyada bərqərar olmamış şəraitdə ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən başlanmış işi davam etdirməyə imkan verməli idi.

2003-cü il oktyabrın 15-də belə bir seçim edildi – İlham Əliyev Azərbaycan Prezidenti seçildi.

İlham Əliyevin həll etməli olduğu məsələlər çox genişmiqyaslı idi. Onlar Heydər Əliyevin fəaliyyətinin yekunları ilə müəyyən olunurdu – dövlət müstəqilliyinin daha da möhkəmləndirilməsi, iqtisadi artımın yüksək sürətinin təmin edilməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması, xalqın sosial rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi, Silahlı Qüvvələrin modernləşdirilməsi yolu ilə ölkənin müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsi, xarici siyasət sahəsində milli maraqların təmin edilməsi və heç şübhəsiz, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpası və s.

Qarşıya qoyulmuş hədəflərə nail olmağa şərait yaradılması üçün dövlət başçısı, ilk növbədə, həm onun həmməsələklərinə, həm də ölkənin bütün vətəndaşlarına aydın olan müvafiq dövlət idarəçilik sistemi formalaşdırmalı idi.

Yeni dövlət başçısının qarşısında labüd olaraq Azərbaycanın gələcək inkişaf vektorunun müəyyən edilməsi, ölkəni inkişaf etmiş dövlətlər səviyyəsinə çatdırmalı olan müvafiq məsələlərin formalaşması kimi mürəkkəb vəzifələr dururdu. Nəzərdə tutulan planların icrası üçün kreativ komanda formalaşdırmaq tələb olunurdu. Bu komanda idarəetmə sistemində innovasiyalı texnologiyalar tətbiq etməklə ölkədə “informasiya cəmiyyəti”nin inkişafına güclü təkan verməli idi. Bu o demək deyildir ki, yeni Prezident əvvəlki Prezident Heydər Əliyevin kadrları ilə işləmək istəməzdi. Ağıllı dövlət başçısı bu fürsəti əldən verməz və məhz təhsilli, təcrübəli, istedadlı, xalqın həqiqi mənafeələrini müdafiə edən kadrları öz tərəfinə çəkər. Buna görə də Heydər Əliyevdən sonra kim prezident olsa, onun taleyi əvvəlki dövlət başçısının kadrlarına münasibətdən asılı olacaqdı.

Etiraf etmək lazımdır ki, yeni minilliyin əvvəlində Azərbaycanın üzləşdiyi təhdidlər İlham Əliyevdən ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi və sosial-iqtisadi kursunu davam etdirmək üçün zəruri olan xüsusi, demək olar ki, müstəsna qabiliyyətlər tələb edirdi. Heydər Əliyevin prezidentlik dövrünün tarixi göstərir ki, Azərbaycan şəraitində transformasiyalar təkamül yolu ilə və dərk edilmiş inkişafa əsaslananda səmərəli olur.

Qloballaşma proseslərinin fəallaşdığı şəraitdə Azərbaycanın inkişafı ilə bağlı genişmiqyaslı planları yalnız həqiqi siyasi liderlər həyata keçirməyə qadir idi. Bununla bərabər, siyasət olimpinə təsadüfən gəlib çıxmış insanların özlərindən sonra xarabalıqlar qoyub getməsi nümunələri tarixdə çox olub. Bu baxımdan, özlərindən sonra yalnız dağıntı və qanlı izlər qoyub getmiş Neron, İdi Amin, Pol Pot və bir sıra başqa tiranları xatırlamaq kifayətdir.

Bu və ya digər səbəblər üzündən peşəkarlıq baxımından yararsız insanlar dövlət sükani arxasına keçəndə nələr baş verdiyini yəqin etmək üçün XX əsrin 80-ci illərinin sonunda və 90-cı illərinin əvvəlində

Azərbaycan xalqının da imkanı olub. O vaxt məsuliyyətsiz və avantürist rəhbərlərin əməlləri nəticəsində ölkə dərin siyasi və sosial-iqtisadi böhranla üzləşdi, uçurum qarşısında qaldı.

XXI əsrin əvvəlinin reallıqları, dövlətin inkişafının yeni mərhələsində onun qarşısında duran mürəkkəb məsələlər tamam başqa tipli siyasi lider tələb edirdi. Müasir cəmiyyətin və yeni tipli siyasi liderin dialektikasını əvvəlki dünyabaxışı yanaşmaları və köhnə nəzəriyyələr əsasında anlamaq mümkün deyil. Müasir siyasi lider əvvəlki dövrlə müqayisədə daha incə və mürəkkəb məsələləri həll etməlidir. O, insanların psixikasından daha çox onların zəkasına təsir göstərməli və onları təkcə praktiki məsələlərin həlli üçün səfərbər etməklə kifayətlənməməlidir. O, xalq kütlələrinin mənafelərini demokratiya ilə birləşdirmək, öz nümunəsi və sözü ilə milləti birləşdirmək, onda quruculuq və vətənpərvərlik ruhu formalaşdırmaq qabiliyyətinə malik olmalıdır. Yeni siyasi lider irəli çəkildə deyil, əhalinin əksəriyyəti tərəfindən qəbul ediləndə sosial dəyər kəsb edir, əmin olur ki, dövlətin mənafeləri onun praktiki işi olacaq. Bu isə siyasi liderin dünyagörüşündən, zehni qabiliyyətindən və praktiki fəaliyyətindən, Vətənin taleyi üçün məsuliyyətindən, onun praktiki ideyalarının insanların qəlbinə nə dərəcədə yol tapmasından asılıdır.

İlham Əliyevin 2003-cü il oktyabrın 31-də andiçmə mərasimindəki nitqi hələ yaddaşlardan silinməyib. O, həmin nitqində demişdi: “Oktyabrın 15-də Azərbaycan xalqı seçki məntəqələrinə gələrək Heydər Əliyev siyasətinə səs veribdir. Sülhə, əmin-amanlığa, tərəqqiyə, inkişafa, quruculuğa, sabitliyə səs veribdir. Bu siyasətə Azərbaycanda alternativ yoxdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməyimlə mənə göstərilmiş bu böyük etimada görə Azərbaycan seçicələrinə, Azərbaycan vətəndaşlarına, bütün Azərbaycan xalqına öz dərin təşəkkürümü bildirirəm. Mən bu böyük etimadı doğruldacağam, bu vəzifənin öhdəsindən layiqincə gələcəyəm, Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirəcəyəm”.

Ötən 16 il göstərdi ki, İlham Əliyev siyasi-iqtisadi varislik yolunu, əvvəlki onillikdə Heydər Əliyevin nail olduqlarını rəvan, sabit şəkildə inkişaf etdirmək və artırmaq yolunu seçib.

Azərbaycan xalqı öz xilaskarı Heydər Əliyevə sadıq qaldı. Ölkə dinamik inkişafını davam etdirdi. Əlavə tədbirlər sayəsində prezidentlik institutu möhkəmləndi, daxili siyasət və ictimai həyat sahəsində ölkə vətəndaşları tərəfindən yüksək etimad əldə edildi. İctimai təsisatların hüquqi və təşkilati baxımdan təsbit olunması ölkədə sabitliyin bərqərar olmasını təmin etdi. Pozucu müxalifətin ölkədə xaos, hərc-mərclik yaratmaq, bununla da respublikada normal əmək ritmini pozmaq cəhdləri tamamilə puç oldu, bu cəhdlərin gələcəkdə dirçəlməsinə heç bir ümidi qalmadı. Ölkə ümumi inkişafa doğru aparın yola inamla qədəm qoydu.

Yeni minilliyin ikinci onilliyi xalqların həyatının bütün sahələrini əhatə edən ciddi transformasiyalarla əlamətdardır. Yeni tipli cəmiyyət formalaşdırmaq problemlərinin həllinə əvvəlki yanaşmaların potensialı tükənib. İndi güclü inkişaf üçün stimül yaradan yeni, innovasiyalı metodlar və mənbələr tələb olunur. Baş verən qlobal dəyişikliklər əhalidən və ölkənin ayrı-ayrı vətəndaşlarından mütəşəkkillik, intizam və səmərəli iqtisadi forma və dəyərlər axtarışını tələb edir. Bu dəyərlər dövlətin rəqabət qabiliyyətini təmin etməlidir.

Bu hədəflərə nail olmağın lokomotivi qismində vətəndaşlar özləri çıxış edirlər. Onların intellektual səviyyəsi və yaradıcılıq qabiliyyəti yeni dəyişikliklərə uyğun olaraq təkmilləşməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan müasir dövrün diktə etdiyi məsələlərin həlli üçün nadir imkanlara malikdir.

İlham Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə Azərbaycanın həyatında keyfiyyətə yeni mərhələ başlanır. Prezident İlham Əliyev öz vəzifələrinin icrasına başlayanda “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” (noyabr 2003), “Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının dövlət proqramının təsdiq edilməsi haqqında (2004-2008)” (fevral 2004) fərmanları ilə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətini müəyyən etdi. Məhz bu fərmanlar ölkənin inkişafı ilə bağlı problemlərin yeni, innovasiyalı dərkinə keçməyə təkan verdi. Cəmiyyət həyatının bütün tərəflərinin modernləşdirilməsi prioritetə çevrilir.

Beləliklə, Azərbaycanın inkişafında 2003-cü ilin oktyabrından başlanan yeni mərhələnin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, Prezident İlham Əliyev ölkənin innovasiya texnologiyaları əsasında ümumi modernləşdirilməsinə yönəlmiş dövlət idarəçilik sistemini reallaşdırmağa başladı. 2019-cu ilin əvvəlində hərtərəfli düşünülmüş iqtisadi siyasət sayəsində Azərbaycan xeyli irəliləyib, neft amilindən asılılıq əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. “Neftdən asılı dövlət” modeli keçmişdə qalıb. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsində ciddi uğurlar qazanılıb. Dövlət sahibkarlığa və aqrar sənaye kompleksinə ciddi kömək göstərir. Ən başlıcası, Azərbaycan ərzaq mallarının əksəriyyəti üzrə özünü təmin etmək səviyyəsinə çatıb.

Prezident İlham Əliyevin idarəçilik istedadı sayəsində Azərbaycan özünün sosial dövlət mövqelərini xeyli möhkəmləndirib. Mahiyyət etibarilə Azərbaycan güclü ordusu və güclü xarici siyasəti olan

qüdrətli dövlətdir. Bu gün Azərbaycan dünya kosmik klubunun üzvüdür. Azərbaycanın müasir panoramı böyük inkişafın geniş məkanıdır.

Bununla belə, ictimai-siyasi sabitlik təmin edilmədən bu cür nəticələrə nail olmaq çətin olardı. Analitiklərin hesablamalarına görə, Azərbaycanın ümumi inkişafı məhz bu amillə müəyyən olunur.

Uğur qazanmağın digər şərtləri icra intizamının təmin edilməsi, vətəndaşların hər sahədə məsuliyyətinin artırılması, həmçinin ölkə rəhbərliyinin ölçülüb-biçilmiş hərəkətləridir. Bunlar bütün islahatların əsasıdır. Prezident İlham Əliyev bilir ki, ümumi modernləşdirmə olmadan tərəqqi də olmayacaq, ölkə əvvəlki vəziyyətdə ilişib qalacaq. O, rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqinə, infrastrukturun inkişafına üstünlük verdi. Ölkədə tikinti işləri, məktəblərin və tibb müəssisələrinin təmiri, şəhərlərin və kəndlərin yeniləşməsi, yolların, yeni nəqliyyat qovşaqlarının və körpülərin inşası, müasir rabitə sistemlərinin yaradılması və yeni kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi geniş miqyas alıb.

Prezident ölkənin dünyada nüfuzunu artırmağa, başqa ölkələrlə iqtisadi tərəfdaşlığı genişləndirməyə nail olub. Nəticədə respublikada keyfiyyətə yeni sosial-iqtisadi və siyasi mühit yaranıb. Prezident İlham Əliyevin uzaqgörən sosial-iqtisadi siyasəti və onun yaratdığı siyasi sabitlik sayəsində Azərbaycan gələcəyə doğru inamla irəliləyir.

Bir qədər irəli gedərək qeyd etməliyəm ki, Prezident İlham Əliyevin qurucu fəaliyyətinin nəticələrini çox gözləməyə ehtiyac qalmadı. Belə ki, 2005-ci ilin məlumatına görə, ümumi daxili məhsul 1990-cı illərin səviyyəsindən 11 faiz çox olub. 2004-2013-cü illərdə isə, Azərbaycan iqtisadi artım sürətinə görə (orta hesabla ildə 13 faiz) dünyada liderdir.

Bu illər ərzində vergi-büdcə siyasəti iqtisadi artımın ən mühüm amili olub. Bu dövrdə büdcənin xərcləri 12,7 dəfə, əsaslı xərclər isə 47 dəfə artıb. Neft sektorundan əldə edilmiş mənfəətin təqribən yarısı ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına sərf edilib. Dövlətin zəruri maliyyə resurslarından istifadə olunması keyfiyyətli sosial-iqtisadi infrastrukturun yaradılmasına kömək edib, respublikada iqtisadiistehsal fəallığı əhəmiyyətli dərəcədə artıb.

İlham Əliyev Ümummilli Liderin siyasi xəttini yeni şəraitdə həyata keçirərək bütün sosial proqramları, iqtisadi və ictimai-siyasi, kadr islahatlarını həqiqətən inqilabi inadkarlıqla həyata keçirir. Bu islahatlar sayəsində ölkənin siması kökündən dəyişir. Bu gün hətta ən ucqar regionlar sosial-iqtisadi və mədəni inkişaf səviyyəsinə, abadlığa, memarlıq və bədii simanın gözəlliyinə görə respublikanın paytaxtından heç də geri qalmır. Etiraf etmək lazımdır ki, Azərbaycanda baş verən genişmiqyaslı dəyişikliklərin sürəti dünyada ən yaxşı nümunələrlə müqayisə edilə bilər.

İnformasiya-kommunikasiya, müasir texnologiya və idarəçilik sahələrində nailiyyətlər Azərbaycanın ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatına fəal tətbiq edilir. Çoxsaylı genişmiqyaslı transmilli layihələr uğurla həyata keçirilib. Bütün bunlara bilavasitə Prezident İlham Əliyev rəhbərlik edir. Ölkənin hərtərəfli dəyişməsinə yönəlmiş və reallığa çevrilmiş yeni ideya və layihələrin müəllifi başqası deyil, Prezident özüdür. Onun sabit yeniləşmə siyasəti həm dövlət sektorunun, həm də özəl sektorun işçilərini ölkədə tarixi dəyişikliklərə ruhlandırır. İlham Əliyev ölkə həyatının bütün sahələrində islahatlar strategiyasını seçib. Onun fundamental islahatlar yolu ilə dəyişikliklər etmək enerjisi aşıb-daşır və bu enerji iqtidarda onun məsləkdaşlarına da sirayət edir.

Hələ 2005-ci il iyulun axırlarında ABŞ dövlət katibinin Avrasiya regionunda münafişələr və Xəzər məsələləri üzrə xüsusi nümayəndəsi Stiven Mann Türkiyənin NTV telekanalına müsahibəsində Azərbaycan Prezidentinin fəaliyyətini çox yüksək qiymətləndirib. İlham Əliyevin əsl siyasətçi olduğunu deyən S.Mann onu da vurğulayıb ki, Azərbaycan xalqının İlham Əliyev timsalında çox yaxşı Prezidenti var. O, daha sonra deyib: “Hesab edirəm ki, ölkədə siyasi islahatlar davam etdiriləcək, neftdən alınan gəlirlər sırası vətəndaşların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına yönəldiləcək”.

Təbii ki, S.Mannın bu fikirlərini Vaşinqtonun Azərbaycan rəhbərliyinə münasibəti kimi qiymətləndirmək olar.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır – Stiven Mann bu uzaqgörənliyində yanılmayıb. Məsələ burasındadır ki, son 16 ildə ölkədə islahatlar davam etdirilib və 2019-cu ilin əvvəlindən genişmiqyaslı xarakter alıb.

İslahatlar dövlət idarəçiliyi prinsiplərinin bütün sisteminin modifikasiya edilməsi və təkmilləşdirilməsi prosesidir. Onların mahiyyəti dövlət siyasətinin bütün strukturunun məzmununun təkamül yolu ilə yaxşılaşdırılmasından ibarətdir. İslahatlar cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və sosial tərkib hissələrini təkmilləşdirməklə bərabər, həm də hakimiyyət ilə cəmiyyət arasında münasibətləri tamamilə yeni səviyyəyə çatdırır. İlham Əliyev islahatların səviyyəsini qaldırmaqla daim ciddi dövlət lideri keyfiyyətini nümayiş etdirir. Bu nadir keyfiyyətlər heç də bütün müasir siyasətçilərə və ya dövlət başçılara xas deyil. Təəssüf ki, dünyada islahatlar aparmaq əzmində olan dövlət başçıları çox deyil. Belə

hesab edilir ki, islahatların müəyyən aspektləri ölkədə bəzi qüvvələri idarəetmə və hakimiyyət sisteminə radikal dəyişikliklərə stimullaşdırır. Onlar belə hesab edirlər ki, insanların şüurunu oyatmamaq yaxşıdır.

“The American Interest” nəşrində Amerika Xarici Siyasət Şurası yanında Mərkəzi Asiya və Qafqaz İnstitutunun direktoru, “Azərbaycan müstəqillik günündən sonra” adlı kitabın müəllifi Svante Kornellin məqaləsi dərc edilib. Müəllif bu məqalədə Prezident İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən islahatları, onların regionda inkişafa təsirini təhlil edir.

S.Kornellin fikrincə, ölkədə cari islahatlar əsl vaxtına düşüb. Budəfəki islahatlar 2015-ci ildə neftin qiymətinin azalması ilə bağlıdır, hərçənd Azərbaycanda bundan əvvəl də islahatlar aparılırdı. Məsələn, 1999-cu ildə Norveç modeli üzrə Dövlət Neft Fondu yaradıldı. 2012-ci ildə Azərbaycanda “ASAN xidmət” işə salındı. Müəllif hesab edir ki, “ASAN xidmət” sayəsində vətəndaşlarla dövlət qulluqçuları arasında əlaqələr məhdudlaşdırılıb, korrupsiya faktları aradan qaldırılıb. “ASAN xidmət” bu gün də çox populyardır. S.Kornell qeyd edir ki, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı dövlət xidmətlərinin təqdim edilməsi zamanı korrupsiya üçün əlverişli şəraitin aradan qaldırılması üzrə “ASAN xidmət”in fəaliyyətini yüksək qiymətləndirib.

Müəllif qeyd edir ki, 2014-cü ildə neftin qiymətinin azalması nəticəsində Azərbaycanda iqtisadi vəziyyət pisləşib. İslahatlar da bundan sonra başlanıb. Avropa ilə Asiyayı birləşdirən nəqliyyat dəhlizinin inkişafı barədə Çinin və Avropa ölkələrinin planlarında Azərbaycanın iştirakı iqtisadiyyatın saxələndirilməsinin aşkar metodu idi.

S.Kornell yazır ki, Prezident İlham Əliyevin islahatlara yanaşması köhnə təsisatları “təmir etmək” deyil, imkan daxilində yeni təsisatlar yaratmaqdan ibarət idi. Hökumət Mədəniyyət Nazirliyindən ayrıca Turizm Agentliyi yaratdı, viza prosedurları sadələşdirildi. Hazırda Azərbaycanda “ASAN xidmət” vasitəsilə idarə edilən elektron viza dünyada ən rahat sistem hesab olunub. Çinin, Cənubi Koreyanın, habelə bir neçə körfəz ölkəsinin vətəndaşları Azərbaycana gələndən sonra burada viza ala bilirlər. Bu, turizmin əhəmiyyətli dərəcədə inkişafına şərait yaradıb: 2008-ci ildə Azərbaycana 1 milyon turist gəldiyi halda, 2017-ci ildə bu göstərici 2,6 milyona bərabər olub. Kornell yazır ki, 2019-cu ildə turistlərin sayının 3 milyondan çox olacağı gözlənilir. Kosmopolit mühiti və parlaq mədəni həyatı ilə seçilən Bakı ərəb ölkələrindən çoxsaylı turistləri cəlb edir. Hazırda Bakı küçələrində Cənubi Asiyadan olan çoxlu turistləri görmək olar.

Azərbaycan ölkəni iki nəqliyyat dəhlizinin habına çevirməyi planlaşdırır: Aİ ölkələrindən Çinə tərəf uzanan Şərq-Qərb dəhlizi və Rusiyayı İran və Hindistanla əlaqələndirən Şimal-Cənub dəhlizi. Bu baxımdan Bakı ətrafındakı Ələt limanı və onun sərbəst iqtisadi zonası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Rusiya, Mərkəzi Asiya və ya İrandan Ələtə gətirilən yük 2017-ci ilin oktyabrında açılmış BakıTbilisi-Qars dəmir yolu marşrutu ilə qısa müddətdə Avropadakı təyinat məntəqələrinə göndərilə bilər.

Bu islahatlar nəticəsində Dünya Bankı özünün “Biznesin idarə edilməsi haqqında” hesabatında Azərbaycanın reytingini 2018-ci ildəki 57-ci yerdən 2019-cu ildə 25-ci yerə yüksəldib. Dünya Bankı Azərbaycanda biznes qurulmasının asanlığını, tikinti işlərinin aparılmasına icazələrin alınması, mülkiyyətin qeydiyyatı, vergi və güzəştlərin ödənilməsi, gömrük prosedurları üçün şəffaf elektron sistemlər yaradılması üçün “bir pəncərə” sistemini xüsusi vurğulayıb.

Prezident İlham Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə 2003-cü ilin noyabrından iqtisadiyyat yeni inkişaf rellərinə düşüb. 2018-ci ilə qədər heyrətamiz uğurlar qazanılıb. Bu, aşağıdakı cədvəldən də görünür.

İqtisadi göstərici	2003	2018	Fərq
ÜDM (milyard manat)	7.15	79.8	+3.3 dəfə (real artım)
Adambaşına ÜDM (manat)	872.7	8126.2	+9.3 dəfə
Büdcənin gəlirləri (milyard manat)	1.2	22.5	+18.8 dəfə
İşsizlik səviyyəsi (%)	9.2	4.9	-1.9 dəfə
Yoxsulluq səviyyəsi (%)	44.7	5.1	-8.8 dəfə
Xarici valyuta şəklində ehtiyatlar (milyard ABŞ dolları)	1.6	44.9	+28.1 dəfə
Əhalinin gəlirləri (milyard manat)	5.7	53.7	+9.4 dəfə
Adambaşına gəlir (manat)	700.7	5467	+7.8 dəfə
Qeyri-neft sektorunda ÜDM (milyard manat)	4.5	46.9	+2.8 dəfə (real artım)
Xarici ticarətin həcmi (milyard ABŞ dolları)	5.22	31.8	+6.1 dəfə
İqtisadiyyata investisiyalar (milyard manat)	4.25	25.88	+6.1 dəfə
Orta aylıq əməkhaqqı (manat)	77.4	544.6	+7 dəfə

Son 16 ildə iqtisadiyyata 250 milyard dollar məbləğində sərmayə qoyulub. Nəticədə bu gün Azərbaycan şaxələndirilmiş iqtisadiyyat sisteminə malikdir.

Bu sahədə ciddi nailiyyətlər qazanılıb. Neft sənayesi ardıcıl inkişaf edib, müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş onlarca yeni sənaye müəssisəsi tikilib və fəaliyyətə başlayıb. “2015-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” əsasında ölkədə çoxsaylı sənaye parkları və sənaye məhəllələri, texnoloji parklar yaradılıb, mövcud istehsal obyektləri genişləndirilib. İnnovasiyalı istehsal iqtisadiyyatda, o cümlədən aqrar sahədə aparıcı istiqamətə çevrilir. İxrac üçün sənaye məhsulları istehsalı yüksək sürətlə artmaqdadır.

İqtisadiyyatın aqrar sektorunda islahatlar, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları üçün güzəştlər və dövlət yardımı iqtisadiyyatın bu sahəsinin inkişafına güclü təkan verib. Pambıqçılıq, taxılçılıq, ipəkçilik, üzümçülük, çayçılıq, tərəvəzçilik, çəltikçilik və arıçılıq kimi ənənəvi kənd təsərrüfatı sahələri dirçəldilib. Meyvə - badam, fındıq, sitrus, xurma, zeytun, qoz, nar bağlarının sahəsi xeyli genişləndirilib. Aqrarparklar ölkənin landşaftını tanınmaz dərəcədə dəyişib, xarici dövlətlərin Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatı xeyli artıb.

Prezidentin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda nəhəng transmilli nəqliyyat layihələri həyata keçirilib: Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, 2014-cü il sentyabrın 20-də təməli qoyulmuş Cənub Qaz Dəhlizi Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rol oynayacaq. Dəyəri 40 milyard dollardan artıq olan bu layihə yüksək sürətlə reallaşdırılıb və 2018-ci il mayın 29-da Bakıda Cənub Qaz Dəhlizinin, həmin il iyunun 12-də isə onun tərkib hissəsi olan TANAP boru kəmərinin rəsmi açılış mərasimləri keçirilib. TAP layihəsinin reallaşdırılması qrafik üzrə davam edir.

Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Avropanı Asiya ilə birləşdirən Şərqi-Qərbi və Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılmasına başlanıb. 2017-ci il oktyabrın 30-da Bakıda Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun rəsmi açılışı olub. Bu dəmir yolunun tikintisi 2007-ci ildə başlanmışdı. Azərbaycanın Rusiya, İran və Gürcüstan ilə sərhədlərinə qədər yeni magistral avtomobil yolları çəkilib. Azərbaycan böyük siyasi, iqtisadi və strateji əhəmiyyət kəsb edən bu beynəlxalq layihələri reallaşdırmaqla Avrasiyanın çox mühüm tranzit və logistika mərkəzinə çevrilir.

Kosmik orbitə 3 peyk çıxarmış Azərbaycan dünyada sayı çox olmayan kosmik ölkələr klubuna daxil olub. 2013-cü il fevralın 8-də Azərbaycanın birinci, 2014-cü il iyunun 30-da ikinci, 2018-ci il sentyabrın 26-da isə üçüncü telekommunikasiya peyki orbitə çıxarılib.

2003-cü ildən sonrakı dövrdə 3100-dən çox məktəb, 642 tibb müəssisəsi tikilib və ya təmir edilib. Yüzlərlə tarixi bina, muzey, teatr və kitabxanada genişmiqyaslı yenidənqurma və təmir işləri aparılıb, onlar yeni avadanlıqla təchiz edilib. Ölkənin ali məktəblərində, elmi mərkəzlərdə, respublika Milli Elmlər Akademiyasının müəssisələrində də analoji işlər aparılıb. Ölkədə 16 il ərzində 15 min kilometrədən çox asfalt yol çəkilib, 443 körpü inşa edilib. Bakı Metropoliteninin 4 yeni stansiyası istifadəyə verilib. Cəmi iki il bundan əvvəl Xəzər dənizində ən iri beynəlxalq liman – Ələt Dəniz Ticarət Limanı fəaliyyətə başlayıb. Bu müddətdə Azərbaycanda altısı beynəlxalq olmaqla, 7 aeroport tikilib.

2003-2019-cu illərdə ölkədə 31 elektrik stansiyası tikilib istifadəyə verilib. Nəticədə Azərbaycan qonşu ölkələrə elektrik enerjisi ixrac etməyə başlayıb. Ölkənin yaşayış məntəqələrinin təbii qazla təmin edilməsi göstəricisi artaraq 51 faizdən 95 faizə çatdırılıb. Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri xətti çəkilib, ən iri sutəmizləyici qurğu tikilib, regionlarda çoxsaylı subartezian quyuları qazılıb, yüzlərlə modul tipli sutəmizləyici qurğu istifadəyə verilib, əhalinin içməli su ilə fasiləsiz təchizatı təmin olunub.

Son 16 ildə qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli üzrə böyük iş aparılıb. Ölkədə bütün çadır düşərgələri və “fın evləri”ndən ibarət qəsəbələr ləğv edilib, yüzdən çox yeni qəsəbə və şəhərcikdə 300 mindən çox insan yerləşdirilib. Şəhid ailələri, müharibə veteranları və əlilləri xüsusi qayğı ilə əhatə olunub. Onlara dövlət hesabına 5500-dən çox mənzil, 6 mindən çox minik avtomobili verilib.

Sosial sahədə islahatlar inqilabi xarakter daşıyır. 2019-cu il sentyabrın 1-dən etibarən pensiyalar, əlilliyə görə müavinətlər, tədris müəssisələrində təqaüdlər yüz faizdən çox artırılıb. Dövlət qulluqçularının, hüquq mühafizə orqanlarının işçilərinin, hərbi qulluqçularının və başqalarının əməkhaqqı artırılıb.

Ölkədə ictimai və sosial xidmətlər sahəsində ciddi institusional islahatlar aparılıb. Dövlət orqanları tərəfindən əhaliyə göstərilən xidmətləri vahid sistem şəklində birləşdirən “ASAN xidmət” və DOST Azərbaycanın brendlərinə çevrilib.

İstedadlı müstəqil jurnalist Eynulla Fətullayev 2018-ci il fevralın 9-da “Haqqın.az” informasiya-analitik portalında dərc edilmiş məqaləsində yazır: “Dövlətçiliyin dirçəldilməsi, iqtisadiyyatın çiçəklənməsi, siyasi modernləşmə - Əliyev konsepsiyasının vəhdət təşkil edən bu üçlüyü iki prezidentin idarəçilik ruhunu xarakterizə edir. Parçalanma, məhv olma həddinə çatdırılmış, dəhşətli vətəndaş müharibəsi və erməni müdaxiləsi tonqalına atılmış ölkə sanki möcüzə sayəsində xilas edildi və qorunub

saxlandı. Dünyanın ən narahat ölkələrindən birində sabitlik bərqərar oldu və bu sistem iqtisadi dirçəlişə, ümumi rifah cəmiyyətinin təşəkkülünə şərait yaratdı”.

Daha sonra: “Taleyin və tarixin qismətindən Əliyevlər, indiki halda İlham Əliyev olmasaydı, Azərbaycan iflasa məhkum olardı. Axı, Azərbaycana yalnız inqilabi hərc-mərclik, global özbaşnalıq və vətəndaş ayrı-seçkiliyi təklif edirlər. Azərbaycana dövlətçiliyi tamamilə torpağa göməcək inqilabi liberalizm təklif edirlər. Ya Əliyev, ya da parçalanma. Hətta əsrin dördübdürü qədər vaxt keçəndən sonra da bizim seçimimiz böyük deyil: keçmiş ilə gələcək arasında cəmi bir imza olmalıdır”.

Postneft dövrünün islahatları

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev postneft dövründə iqtisadiyyatı bacarıqla idarə edərək ölkəni yeni inkişaf yollarına çıxarıb. 2016-cı ildə Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici şokların və əsas ticarət tərəfdaşlarının resessiyasının təsiri altında baş vermiş qısamüddətli tənəzzül 2017-ci ildə sabitləşmə və 2018-ci ildə iqtisadi artımla əvəz olundu. Buna səbəb Prezident İlham Əliyev tərəfindən qısa müddətdə mühüm qərarların qəbul edilməsidir:

1. Xarici şokların təsiri altında olan iqtisadiyyatın restrukturizasiyası yeni iş yerləri yaratmağa və kütləvi işsizliyin qarşısını almağa imkan verdi;

2. Düzgün təşkil edilmiş makroiqtisadi əlaqələndirmə manatın sabitliyini və inflyasiyanın berrəqəmli olmasına nəzarəti təmin etdi;

3. Strateji yol xəritələri təsdiq edildi və inkişafın yeni iqtisadi modeli müəyyən olundu;

4. Ən vacibi, xarici şokların sosial rifaha potensial mənfi təsirlərinin qarşısı alındı.

İslahatların əsas istiqamətlərini bu cür qruplaşdırmaq olar:

1. İqtisadi islahatlar (vergi-gömrük, tikinti, enerji şəbəkəsinə qoşulma, sahibkarlığın dəstəklənməsi və s.).

2. Məhkəmə-hüquq islahatları (ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin, səmərəsinin və şəffaflığının artırılması).

3. Sosial islahatlar (institusional islahatlar və sosial paket).

4. Kadr islahatları.

Azərbaycan aparılan islahatların sayına görə təkcə 2019-cu ildə deyil, 2020-ci ildə də dünyada ən iri islahatçı ölkələr sırasına daxildir. Bu barədə Dünya Bankının “Doing Business 2020” hesabatının yayılmasından əvvəl dərc edilmiş bloqda bəhs edilir. Keçən il Azərbaycan 57-ci yerdə idi. O vaxt top-islahatçı olmaq asan idi. 25-ci mövqedə olan Azərbaycanın islahatların sayı ən çox olan ölkələr siyahısına düşməsi həqiqətən çətin idi. Hazırda ölkəmiz “Doing Business” biznes mühiti etalonundan 78,64 faiz həddinə çatıb, yəni, o, məqsədə yaxındır. Etalona yaxınlaşdıqca, top-islahatçı olmaq daha da çətinləşir. Lakin buna baxmayaraq, Prezident İlham Əliyev ölkəni inamla “Doing Business” zirvəsinə aparır.

Beləliklə, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən uğurlu antiböhran tədbirləri və kompleks islahatlar təbii ehtiyatlarla zəngin digər ölkələrlə müqayisədə daha səmərəli olub. Prezidentin rəhbərliyi ilə ölkədə sosial, siyasi və makroiqtisadi sabitlik, əhəlinin sosial firavanlığı və davamlı iqtisadi artım təmin edilib.

Hazırda (2019-cu ildə) ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının həcmi 50 milyard ABŞ dollarından çox, xarici borcun məbləği isə ÜDM-in cəmi 17 faizi qədərdir. Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları 5 il ərzində idxalın maliyyələşdirilməsi üçün kifayətdir. Tədiyyə balansının və konsolidə edilmiş büdcənin profisiti makroiqtisadi sabitliyin və davamlı inkişafın əsasıdır. 2019-cu ilin ilk 8 ayı ərzində ÜDM 2,4 faiz, qeyri-neft-qaz sektorunda 3 faizdən çox, qeyri-neft ixracının həcmi isə 17 faiz artıb. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, qeyri-neft-qaz sənayesi 15,2 faiz, informasiya və kommunikasiya xidmətləri 17,6 faiz, kənd təsərrüfatı 6,2 faiz artıb. Hərçənd, iqtisadi inkişafın mövcud sürəti daha yüksək bazaya əsaslanır. Bütövlükdə 2003-2018-ci illərdə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkənin ÜDM-i 3,3 dəfə artıb.

2019-cu ilin əvvəlindən Azərbaycan iqtisadiyyatının imkanlarının çoxalması büdcənin gəlir hissəsinin 18 faiz artmasına gətirib çıxarıb. Prezidentin siyasi iradəsi ilə artan büdcə imkanları bilavasitə əhəlinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına yönəlib. Bir məqam xüsusi əhəmiyyət kəsb edir ki, sosial təminat üzrə irimiqyaslı tədbirlər paketinin reallaşması Prezident tərəfindən müəyyənləşdirilmiş, maliyyə sabitliyini təmin edən büdcə qaydaları çərçivəsində həyata keçirilib. Başqa sözlə desək, inqilabi sosial paketin reallaşması inflyasiya təzyiqi yaratmadan və manatın sabitliyi şəraitində mümkün olub.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2014-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq neftin dünya bazarında qiymətlərinin üç dəfə azalması, tərəfdaş ölkələrdə tənəzzül və devalvasiya Azərbaycan iqtisadiyyatının kənar sarsıntılara uyğunlaşması zərurətini yaratmışdı. 2017-2018-ci illərdə ÜDM qeyri-neft sektorunun hesabına orta hesabla 2,3 faiz artıb. Bütövlükdə isə davamlı, uzunmüddətli, əhəmiyyətli və geniş əhatəli artımın təmin olunması, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi və beynəlxalq mövqelərinin qorunub saxlanması siyasətinin davam etdirilməsi dövlət üçün əsas çağırışlara çevrilib.

Prezident İlham Əliyev dərin struktur islahatlarına xüsusi diqqət yetirir. Bu islahatlar dünyada baş verən sarsıntılar fonunda sosial-iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycanda kompleks islahatların növbəti mərhələsi 2016-cı ildə başlandı və 2019-cu ildə davam etdirildi. Milli iqtisadiyyatın perspektivləri barədə 2016-cı ildə qəbul edilmiş strateji yol xəritəsində əsas hədəf struktur islahatlarının davam etdirilməsi və daha səmərəli idarəetmə sisteminə keçid idi.

Struktur islahatlarının reallaşması ümumi inkişafa mane olan problemlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynadı və əhəlinin sosial problemlərini həll etməyə, biznes maraqlarını təmin etməyə, şəffaflığı artırmağa, müxtəlif sektorlarda inzibati prosedurların sayını və məsrəfləri azaltmağa, habelə dövlət xidmətlərinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa imkan verdi.

Beləliklə:

-biznesin qurulması üçün qeydiyyat prosedurlarının sayı üçdən birə, müddəti isə 3,5 gündən 12 saata düşüb;

-tikinti üçün bütün texniki spesifikasiyalar və icazələr sahibkarın iştirakı olmadan elektron formada təqdim edilir. Tikinti və istifadə üçün icazələr alınması pulsuzdur və internet vasitəsilə “bir pəncərə” prinsipi əsasında həyata keçirilir. Prosedurların sayı 18-dən 7-yə, onlara sərf edilən vaxt 116 gündən 38 günə, xərclər isə 6600 manatdan 3345 manata endirilib;

-elektrik şəbəkəsinə qoşulmaq üçün sifarişlərin elektron sistemi istifadəyə verilib, prosedurların sayı 7-dən 2-yə, bunun üçün tələb edilən vaxt 41 gündən 20 günə endirilib;

-daşınmaz əmlakın və kadastr işlərinin qeydiyyatı ilə bağlı problemlər üzrə apelyasiyalar üçün xüsusi müstəqil mexanizmlər yaradılıb, prosedurların sayı 3-dən 1-ə, bunun üçün tələb edilən vaxt 5 gündən 1 günə endirilib;

-kredit alınması üçün bütün növ girovlara icazə verilib, yüklənmə müqaviləsində əsas öhdəliyin maksimal məbləğini göstərmək imkanı yaradılıb;

-xırda investorların hüquqlarının müdafiəsi gücləndirilib. Səhmdarlar öz fəaliyyəti ilə vurduğu ziyana görə direktoru məsuliyyətə cəlb edə bilirlər;

-sosial sığorta üçün ödəmələrin həcmi 22 faizdən 15 faizə endirilib, ƏDV-nin ödənilməsinin inzibati proseduru təkmilləşdirilib və indi bu prosedur elektron formada həyata keçirilə bilər. Vergi yükü əhəmiyyətli dərəcədə azaldılıb, mikro və kiçik biznes subyektlərinə əlavə vergi güzəştləri təqdim edilir;

-xarici ticarətin iştirakçıları tərəfindən “Yaşıl dəhliz” sistemindən daimi istifadə etmək hüququ alınması üçün xüsusi qaydalar tətbiq olunur, bu hüquqların müvəqqəti dayandırılması, ləğv edilməsi və bərpası imkanları var. Gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirməsi daha sürətlə və daha şəffaf həyata keçirilir, fiziki gömrük yoxlamaları minimuma endirilib;

-xırda iddialar və xırda iddialar üçün meyarlar barəsində sadələşdirilmiş prosedurlar qəbul edilib. Məhkəmə tənzimləməsi standartları yaxşılaşdırılıb. “Vasitəçilik haqqında” Qanun qəbul edilib, müvafiq inzibati qaydalar işlənib hazırlanıb. Şikayətlərlə bağlı məhkəmə araşdırmalarının elektron xidmətinin tətbiq edilməsi sahəsində qanunvericilik təkmilləşdirilib;

-müflisləşmənin tənzimlənməsinin bərpası üçün kreditörün qruplara bölünməsi, hər qrupda ayrıca səsvermə və müəyyən qrupun bütün üzvlərinə vahid yanaşma tətbiq edilməsi barədə qanun qəbul edilib. Hərraların keçirilməsi vaxtı azaldılıb;

-beynəlxalq standartlara uyğun olaraq dövlət satınalmaları üçün qanunvericilik bazası təkmilləşdirilib (üç milyon dollara qədər dövlət satınalmaları yalnız elektron şəkildə həyata keçirilir). Ən müasir standartlar əsasında dövlət satınalmalarının vahid internet portalı və elektron satınalmalar modeli yaradılıb. Dövlət satınalmalarının həyata keçirilməsi prosedurları sadələşdirilib və tamamilə kompüterləşdirilib. Bundan əlavə, səmərəli idarəetmə sistemi yaradılıb. Dövlət satınalmalarının həyata keçirilməsi proseduru üçün zəruri vaxt 53 gündən 31 günə, tender təklifinin həcmi 5 faizdən 1 faizə endirilib və sair;

-aparılan islahatlar Azərbaycanın beynəlxalq reytinglərdə mövqelərinə müsbət təsir göstərmişdir. Məsələn, Dünya Bankı tərəfindən dərc edilmiş “Doing Business 2020” reytingində Azərbaycan islahatçı ölkələrin ilk iyirmiliyinə daxil edilib. Bütövlükdə, Azərbaycan “Doing Business 2020” reytingində 190 ölkə arasında 34-cü yeri tutur. “Biznesin qurulması” indikatoruna görə ölkəmiz 9-cu yerdədir, yəni, 2017-ci ildəki mövqeyini qoruyub saxlayır. “Kredit alınması” göstəricisi üzrə Azərbaycan xeyli irəliləyib, 2017-ci ildə 22-ci yerdən 2019-cu ildə beşinci yerə çıxıb. “Tikinti üçün icazə alınması” göstəricisi üzrə 2017-ci ildəki 61-ci yerdən 2019-cu ildə 5-ci yerə çıxıb. “Doing Business 2019” hesabatında Azərbaycan həyata keçirilmiş islahatların sayının ən çox olduğu dövlət hesab edilib. Yeni hesabatda ölkəmizin mövqeyi 2017-ci ildəki ilə müqayisədə 32 bənd yaxşılaşıb. Nəticədə Azərbaycan dünyanın 190 ölkəsi arasında 25-ci yeri tutur.

Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən 2019-cu il üçün dərc edilmiş qlobal rəqabətqabiliyyətlilik indeksinə görə, Azərbaycan 11 bənd irəliləyərək 62,7 bal ilə 141 ölkə arasında 58-ci yeri tutur. 6 O, MDBnin digər ölkələrini 12 göstəricidən 8-nə görə qabaqlayıb və Rusiya Federasiyası və Qazaxıstandan sonra liderlərin ilk üçlüyünə daxil olub. Ən yüksək tərəqqi əmtəə bazarları (+27), makroiqtisadi sabitlik (+23) və əməyin ixtisaslılığı (+17) göstəriciləri üzrə müşahidə olunub. Ərzaq bazarı daha yüksək qiymətləndirilib – 10- cu yer. Bu göstərici daxili rəqabəti, ticarətin açıqlığını, gömrük rəsmiləşdirməsinin sürətini və sair meyarları əhatə edir. Borcların ödənilməsi (+47), büdcənin şəffaflığı (+45), kreditlərdə fərq (+40), əməkdaşlar üçün xərclərin kompensasiyası (+39) və audit və hesabat standartlarının möhkəmliyi (+33) dinamikasında daha böyük tərəqqi müşahidə olunur.

Azərbaycanın beynəlxalq mövqelərinin yaxşılaşması dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın dərinləşməsində mühüm rol oynayır. İslahatların həyata keçirilməsi sosial-iqtisadi infrastrukturun tam modernləşdirilməsinə və biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasına şərait yaradır. Onlar ölkə iqtisadiyyatına daha çox investisiya cəlb etməyə, iqtisadiyyatın strukturunu yaxşılaşdırmağa, yeni iş yerləri yaratmağa, əməyin peşəkarlığını və məhsuldarlığını artırmağa imkan verir. Bunlar Azərbaycanda həyatın bütün sahələrinin modernləşməsi prosesinin sürətləndirilməsi üçün ciddi amillərdir.

Prezident tərəfindən 2019-cu ildə təqdim olunmuş, əhalinin rifahı sahəsində inqilabi dəyişiklikləri təmin edən sosial islahatlar paketi 4,6 milyon nəfəri əhatə edib. Sosial paketin etibarlılığı onun maliyyə təminatı ilə səciyyələnir. Bu məqsədlə 2019-cu ilin dövlət büdcəsindən 2 milyard 79 milyon manat vəsait ayrılıb, 2020-ci ildə isə 2 milyard 791 milyon manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulub.

Qeyd edilən sosial paket çərçivəsində ölkədə minimum aylıq əməkhaqqı 93 faiz artırılaraq 130 manatdan 250 manata çatdırılıb. Əməkhaqqının artırılması ölkədə orta aylıq əməkhaqqına təsir göstərəcək, onu 15 faiz artıraraq bu ilin sonunda 625 manata çatdırmağa imkan verəcək. Bununla bərabər, Prezident sosial paket çərçivəsində pensiyaların və sosial müavinətlərin məbləğini ikiqat artırıb. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yeni aylıq təqaüdləri təsis edilib: I qrup əlilliyi olan şəxslərə, sağlamlıq imkanları məhdud olan 18 yaşa qədər uşaqlara qulluq edənlər üçün 50 manat, müharibə veteranlarına 80 manat. Minimum pensiyanın məbləği 2019-cu il martın 1-dən 160 manata, oktyabrın 1-dən 200 manata çatdırılıb. Bu, o deməkdir ki, ölkədə minimum pensiyanın məbləği 72 faiz artırılıb. Prezident məcburi köçkünlər və onlara bərabər tutulan şəxslər üçün aylıq müavinətin həcmi 50 faiz, tələbələrin təqaüdlərini 20 faiz artırıb.

Prezidentin “Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərin problemlı kreditlərinin həlli ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Fərmanına əsasən bu sahədə yaranmış problemlərin kompleks həlli ilə yanaşı, yeni, dünya miqyasında nadir mexanizm – xarici valyutada vaxtı keçmiş kredit borclarının ödənilməsi sahəsində dövlət dəstəyi mexanizmi yaradılıb. Bu Fərmanın icrası nəticəsində fiziki şəxslərin banklara xarici valyutada 10 000 ABŞ dollarına qədər əsas kredit borclarının manatın devalvasiyası ilə əlaqədar artmış məbləği hesablanaraq ödənilib. Nəticədə 710,3 min kredit sazişi üzrə 629 milyon manat kompensasiya ödənilib.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qurucu fəaliyyətini qeyd edərək, bir faktı xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, hələ 2003-2008-ci illərdə, yəni, özünün birinci prezidentlik müddətində o illərin çağırışlarını nəzərə alaraq fəal hücumçu tədbirlər kursunu seçmişdi. İlham Əliyev özünün bütün fəaliyyəti ilə sübut edib ki, ölkənin daxili problemlərini ciddi və güzəştəz həll etmək, Azərbaycanın xarici siyasətini həyata keçirərkən milli mənafehləri müdafiə etmək əzmindədir. Artıq həmin prezidentlik dövründə aydın oldu ki, İlham Əliyev bu və ya digər problemin həllinə öz prinsipi, öz yanaşması, öz baxışı olan müstəqil şəxsiyyətdir. Onun xarakteri ümummilli lider Heydər Əliyevin şöhrətindən bəhrələnməyə imkan vermirdi, buna görə o, siyasi varis kimi ona qalmış irsi daha da inkişaf etdirməyə çalışırdı.

Rusiyalı məşhur politoloq, Azərbaycan üzrə mütəxəssis Oleq Sıqanovun fikri ilə tam razıyam. O yazır: “Tamamilə aşkardır ki, bu gün Azərbaycan siyasətində potensial baxımdan effektivliyə görə İlham Əliyev şəxsiyyəti ilə uzaqdan-uzağa da olsa bərabər tutula biləcək başqa bir şəxsiyyət yoxdur. Məsələ alternativin olmamasında deyil, sadəcə, Azərbaycanın və onun xalqının mənafehlərinə İlham Əliyevdən daha artıq dərəcədə uyğun gələ biləcək şəxs yoxdur”.

Bu fikir 2008-ci ildə söylənilmiş olsa da, 2019-cu ildə də öz aktuallığını itirməyib.

Bütün prezident seçkilərində (2003, 2008, 2013, 2018) İlham Əliyevin namizədliyi alternativsiz görünürdü, hərçənd başqa partiyalardan olan namizədlər vardı. Bunun bir neçə səbəbi var. Məsələn, 1988-ci ilin ortalarından 1993-cü ilin ortalarına qədər mövcud olmuş siyasi avantüradan tənqə gəlmiş ölkə vətəndaşları Əbdürəhman Vəzirovu, Ayaz Mütəllibovu və Əbülfəz Əliyevi (Elçibəy) siyasi həyatdan uzaqlaşdıraraq dövlət idarəçiliyi sükənini böyük siyasi xadim və təcrübəli idarəçi Heydər Əliyevə etibar etdilər. On il sonra isə dövlət başçısı vəzifəsində fəaliyyətə başlamış İlham Əliyev Azərbaycan vətəndaşlarının nəzərində Heydər Əliyev siyasət kursunun sədaqətli davamçısıdır. Ölkənin neft və qaz

hesabına əldə etdiyi milyardlarla gəlir, həmçinin son 16 ildə uğurlu daxili və xarici siyasət İlham Əliyevin hakimiyyətini möhkəmləndirib. O, haqlı olaraq ölkə Prezidenti vəzifəsində öz fəaliyyətinin nəticələri ilə fəxr edə bilər.

Prezident İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyinin əsasını təşkil edən konkret prinsiplərin hər biri ölkənin inkişafının müəyyən sahəsini təmsil edir. Dövlətin strateji məsələlərin həlli üzrə praktiki siyasəti bu prinsiplər əsasında qurulur. Kitabın sonrakı fəsilləri bu prinsiplərə həsr ediləcək. Burada isə onlardan bir neçəsinin adını çəkəcəyəm.

Belə ki, ən mühüm prinsip ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsidir. Sabitlik olmadan müstəqil dövlət qurmaq və ölkənin ümdə problemlərini həll etmək mümkün deyil. Yalnız bu məsələni həll edəndən sonra sosial-iqtisadi məsələlərin həllinə, ölkənin ərzi bütövlüyünün bərpasına, demokratiyanın inkişafına, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə, tarazlaşdırılmış xarici siyasət həyata keçirilməsinə başlamaq olar.

İctimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması nəticəsində ölkə iqtisadi sahədə keçid dövrünü uğurla başa çatdırdı və onun liberal bazar iqtisadiyyatına keçidi təmin edildi. Nail olduğu yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə Azərbaycan “Doing Business”-in hesablamalarına əsasən dünya ölkələri arasında “ən islahatçı dövlətdir”.

Rusiyalı müəllif Aleksandr Karavayevin fikrincə, İlham Əliyev dövlətin davamlılığının təcəssümüdür. Vətəndaşlardan soruşanda ki, ölkənin durmadan inkişaf etməsinin rəhni nədir, onların cavabı belə olur: bunun rəhni Prezident İlham Əliyevdir. Prezidentə bu cür münasibət sistemi birdən-birə yaranmayıb. İlham Əliyev bu etimad kapitalını uzunmüddətli gərgin səylər və böyük zəhmət sayəsində qazanıb.

Ümumiyyətlə, etiraf etmək lazımdır ki, İlham Əliyev nadir şəxsiyyətdir. Onun simasında həm islahatçı, həm sabitlik, həm də daxili siyasi tarazlığın saxlanması amili cəmləşib.

Prezident İlham Əliyev ümummillə lider Heydər Əliyevin siyasi irsinə sadıq qalaraq, iqtisadi, sosial və ekoloji amillər nəzərə alınmaqla, kompleks islahatlar keçirməklə Azərbaycanın davamlı inkişafını uğurla təmin edir.

Prezident dövlət idarəçiliyi sistemində də islahatlar aparır: dövlət orqanlarının strukturu təkmilləşdirilir, bu orqanların, həmçinin dövlət qulluqçularının sayı nəzərəcarpacaq dərəcədə azaldılıb, kadrların tərkibi Qərbdə və Cənubi Asiya ölkələrində ən yaxşı ali məktəblərdə təhsil almış gənc mütəxəssislər hesabına yenilənir. Yeni idarəçilər elitəsi formalaşır.

Futuroloqların proqnozlarına görə, 2025-ci ilə qədər sabit inkişaf edən ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda “common brain” (hərfi tərcüməsi “ümumi beyin”, “ümumi zəka” deməkdir) deyilən tamamilə yeni siyasi elita formalaşacaq. Bu, hər hansı radikallıqdan, dağıdıcı inqilablıqdan uzaq olan yüksək intellektli və pragmatik funksionerlərin ciddi strukturlaşdırılmış, iyerarxiya baxımdan nizamlanmış vahid komandası olacaq. Həmin komandaya yenə də birləşdirici siyasi lider İlham Əliyev başçılıq edəcək, o, idarəetmə sisteminin əsas rəhbəri funksiyasını yerinə yetirməkdə davam edəcək.

Heç də təəccüblü deyil ki, “informasiya cəmiyyəti”nin yaradıldığı əsrdə ölkənin idarə edilməsi müəyyən mənada “kompüter şəbəkəsində inzibatçılığı” xatırladacaq. Azərbaycanda artıq fəaliyyətə başlamış “elektron hökumət” dövlət məsələlərini səmərəli və operativ həll etməyə imkan verir.

Beləliklə, Azərbaycanda yaradılmış dövlət idarəçiliyi sistemi keyfiyyətə yeni idarəçi kadrlar üçün nəzərdə tutulmuş, tamamilə yeni əsaslar üzərində qurulmuş vahid mexanizm olacaq. Həm ölkənin daxili inkişafını, həm də xarici aləmlə əlaqələri nizamlayan mexanizmlər məhz bu sistemin tələblərinə uyğunlaşdırılmış uzunmüddətli dinamizmi xatırladacaq. Rəhbərlik sahəsinə təsadüfi və ya siyasi idarəçilik sistemindən bixəbər funksionerlərin gəlməsi həm ölkə əhalisi üçün, həm də əcnəbi investorlar üçün ciddi problemlər yarada bilər. Hətta bu sistemə qoşulmuş yüksək təhsilli kadrların zəruri keyfiyyətləri yoxdursa (əgər həmin şəxs radikallıq, destruktivlik kimi systemsiz keyfiyyətlərə malikdirsə), o, dövlət idarəçiliyi prinsiplərinə öz yanaşmalarını tətbiq edə bilər. Bu, inkişafın siyasi kursuna mənfi təsir göstərəcək. Bu isə həm arzu edilməz, həm də bütövlükdə yolverilməzdir.

XXI əsrdə həm bəşəriyyətin, həm də konkret dövlətin qarşısında duran keyfiyyətə yeni məsələləri keyfiyyətə yeni siyasi elita həll etməlidir.

Bu, peşəkar həmfikirilər komandasıdır. Onun hər bir üzvü dövlət idarəçiliyinin konkret istiqaməti üzrə mütəxəssisdur. Geniş təhsilli, yüksək intellektual keyfiyyətlər, müəyyən idarəçilik təcrübəsi, işgüzar ünsiyyət vərdişləri, iyerarxiya sistemə uyğunlaşmaq bacarığı – bütün bu və digər keyfiyyətlərin məcmusu komandanın hər bir üzvünə xas olmalıdır. Prezidentin komandasına müvafiq dünyabaxışına və mənəvi keyfiyyətlərə malik olan, İlham Əliyevi sözdə deyil, əməli işdə dəstəkləyən müasir təfəkkürlü və istedadlı təşkilatçılar gəlməlidirlər. Ən başlıcası, onlar əsl dövlətçilər olmalı, xalqın və dövlətin mənafələrini hər şeydən üstün tutmalıdırlar.

Siyasi ədəbiyyatdan elita nümunələri məlumdur: “Çıxaqolu oğlanlar”, “Harvard komandası”, öz ideyalarını müxtəlif ölkələrin dövlət siyasəti formasında reallaşdıran həmfikirələrin digər kreativ qrupları.

Ekspertlərin fikrincə, Prezident İlham Əliyev dövlət idarəçiliyi prinsiplərinin dürüst sistemini qurub. Bu sistem XXI əsrdə qloballaşma proseslərinin fəallaşması və daim artan informasiya axını şəraitində milli mənafeələrə uyğundur.

Bu prinsiplər sistemi ərazisinin 20 faizi Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ölkənin inkişaf strategiyasına tam uyğun gəlir. Çox sevindirici haldır ki, milli lider və dövlət başçısı İlham Əliyevə operativ qərarlar qəbul etmək, çoxvariantlı idarəçilik və böhranlı vəziyyətlərin kollektiv nizamlanması modellərini tətbiq etmək, beynəlxalq əlaqələrin həyata keçirilməsində çoxpilləli manevlərdən istifadə etmək, xaricdən informasiya təsirinin artmasını nəzərə almaq, idarəetmə prosesinin qapalı seqmentlərinin məxfiliyini təmin etmək kimi keyfiyyətlər xasdır.

Müasir şəraitdə xalq kütlələri qarşısına çıxmaq, mitinqlərdə çıxış etmək, KİV-lərə müsahibə vermək kimi işləri, bir qayda olaraq təkcə liderlər özləri deyil, həm də onların imicmeykerləri, idarəçiləri, siyasi texnoloqları, politoloqlar, dövlət strukturlarının məsul işçiləri həyata keçirir və bütün bunlar aparılan işin tərkib hissəsi kimi reallaşır. Burada 1992-1993-cü illərdə ölkə ictimaiyyətini və onun hüduqlarından kənarda çoxlarını qıcıqlandıрмаğı öyrənmiş Azərbaycan müxalifətinin yürütdüyü populist qarşıdurma siyasətinə yer yoxdur, buna görə də mitinq burulğanına və yaxın keçmişin digər dağıdıcı hadisələrinə də yer yoxdur.

Azərbaycanda indiki siyasi və sosial-iqtisadi vəziyyətin təhlili göstərir ki, bu gün ölkədə pragmatik intellektuallardan ibarət komanda formalaşdırmağa qabil olan şəxsiyyət 2003-cü ilin oktyabrından hakimiyyətdədir. Azərbaycan xalqı onunla fəxr edə bilər. Bu, ölkədə daxili, ictimai, siyasi, iqtisadi və mədəni şəraiti çox gözəl başa düşən, energetika kimi mühüm sahədə zəngin təcrübə toplamış, qətiyyətli diplomatik vərdislərə malik olan İlham Əliyevdir. Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti kimi İlham Əliyev özünü respublikada idman hərəkatının böyük təşkilatçısı kimi göstərib. O, bilavasitə Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə çox gözəl dövlət idarəçiliyi məktəbi keçib. Onun rəhbərliyi ilə ölkədə qazanılmış siyasi və sosial-iqtisadi nailiyyətlər, milli ideyaya sədaqət, təşkilatçılıq qabiliyyəti buna dəlalət edir ki, İlham Əliyev yeni minillikdə Azərbaycan xalqının ümummillə lideridir.

Bununla bərabər, İlham Əliyevin bütün dövləti fəaliyyəti onun dünyada həm müasir dövrün böyük siyasi xadimi, həm də görkəmli islahatçı kimi çıxış etməsinə əsas verir.

Beynəlxalq arenada tanınmış belçikalı siyasətçi An-Mori Lizii hələ 2010-cu ildə AZƏRTAC-ın xüsusi müxbiri ilə söhbətində demişdi: “Beynəlxalq arenada artıq islahatçı Prezident kimi tanınmış İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan modernləşib və inkişaf etmiş ölkəyə çevrilib.

Prezident İlham Əliyev təcrübəli dövlət başçısı və uzaqgörən siyasi xadim keyfiyyətlərini ümummillə lider Heydər Əliyevdən əxz edib. Heydər Əliyev SSRİ dağılından sonra ağır vəziyyətdə olan Azərbaycanı inkişaf yoluna çıxartdı. Prezident İlham Əliyev bu gün öz ölkəsinin perspektivləri və işıqlı gələcəyi barədə düşünən dövlət başçısıdır. Prezident İlham Əliyev Azərbaycan xalqının dahi oğlu Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirərək Rusiya və Avropa ölkələri ilə yaxşı münasibətlər yarada bilər. Bu, inkişaf etməkdə olan Azərbaycan üçün çox mühüm məsələdir”.

Radikal müxalifət tərəfindən İlham Əliyevə hücumlar zamanı istifadə edilən tezislərdən biri belədir: “Prezidentin oğlu ümummillə miqyaslı lider ola bilməz, çünki o, gərgin siyasi mübarizədə, mitinqlər burulğanında, müxalifət ilə iqtidarın qarşıdurmasında sınaqlardan keçməyib”. Həmişəki kimi, radikal müxalifət ictimaiyyəti çaşdırmağa çalışır.

İlham Əliyevin belə adlandırılan “inqilabi keçmiş”nin olmaması həm daxili ictimai rəydə, həm də xarici siyasətdə onun xeyrinədir. Radikal müxalifət başa düşə bilmir ki, bu gün İlham Əliyevin “XXI əsrdə tələb edilən yeni tipli lider” kimi tanınmasında məhz bu amil əsas şərtidir.

Hərçənd, qeyd etmək lazımdır ki, radikal müxalifətin nümayəndələri zamanın onların xeyrinə işləmədiyini çox yaxşı başa düşürlər. Həqiqətən, “radikallar”, “inqilabçılar”, “dağıdıcılar” yeni siyasi meyillər tərəfindən tarixin küncünə sıxışdırılır, onlar üçün fəaliyyət meydanı isə günbəgün daralır. Bu, təkzibedilməz faktır. Azərbaycanın timsalında görünür ki, ən iddialı nümayəndələr, həmçinin öz təşkilatlarının çoxdan keçmişdə ilişib qaldığını başa düşənlər belə adlandırılan “milli radikallar” sıralarını tərk edirlər.

Amma hər halda özlərinin xaricdəki ağalarından pay alanlardan soruşmaq lazımdır ki, indiki Azərbaycanı İlham Əliyevdən yaxşı kim idarə edə bilər, kim öz xalqını dünya sivilizasiyasına qovuşdura bilər, öz xalqının maddi və mənəvi tələbatını daha yaxşı təmin edə və bu əsasda sabit dövlət yarada bilər. Bu halda legitim hakimiyyətlə “inqilabi savaşıqlarda” müxalifət sıralarında iştirak etməmiş V.Putinin və C.Buşun (oğul) nümunəsini nəzərə almaq lazımdır. Əslində, dünyada müdrək siyasi liderlər, fəaliyyəti XXI

əsr cəmiyyətinin yaradılmasına yönəldilmiş şəxslərin axtarışı meyillərini Azərbaycan müxalifəti özü də yaxşı görür.

Görkəmli mütəfəkkir və filosof F.Hegel (1770-1831) yazırdı ki, böyük insanlar praktiki siyasi xadimlər olublar. Onlar, eyni zamanda, işin mahiyyətini, nə etmək və nə vaxt etmək lazım olduğunu başqalarından yaxşı anlayan, düşünən insanlar olublar.

Prezident İlham Əliyev dövlət siyasətini ölkənin insan resurslarını, ictimai və sosial-iqtisadi resurslarını əsas götürərək qurur. Dövlət idarəçiliyi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi ölkənin inkişafının konkret məsələlərinin həllinə yönəlib. Təbii ki, Prezident bu siyasəti həyata keçirərkən öz komandasına, yəni, onun yüksək etimad bəslədiyi və ölkənin dəyişdirilməsi ideyalarının həyata keçirilməsində ona səriştəli şəkildə kömək edən insanlara güvənir.

2003-cü ildən bəri ölkədə yürüdülmən siyasətin mahiyyəti Heydər Əliyevin siyasi və sosial-iqtisadi kursuna zidd deyil, əksinə, Prezident İlham Əliyev dünyada cərəyan edən dəyişikliklər prosesinin intensivliyini nəzərə alaraq, bu kursu təkmilləşdirib, onun reallaşması metodikasına düzəlişlər edib. Heydər Əliyevin yürütdüyü müstəqil dövlət, onun iqtisadi, sosial və mədəni bazasının yaradılması siyasəti Azərbaycan xalqının ümidlərini tamamilə doğrultdu. Bu siyasət Prezident İlham Əliyevin dövlətçilik siyasətinin əsası, onun siyasi kursunun təməli oldu. O, prezidentliyi illərində bu siyasi kursdan kənara çıxmayıb. Əvvəlki dövlət idarəçiliyinin quruculuq xəttinə riayət edən dövlət xadiminin siyasətini dövlətçilik sənəti adlandırırlar. Bu tipli dövlət xadimlərinə o qədər nadir rast gəlinir ki, Otto Bismark (1815-1898) onların siyasətini incəsənət adlandırırdı.

Prezident İlham Əliyevin siyasəti milli maraqların reallaşmasına nail olmaq sənətidir. Onun əsas vəzifələrindən biri də mənəviyyatın bərqərar olmasıdır. Məsələ burasındadır ki, bu gün insanların müəyyən qrupunun fikrincə, təəssüf ki, insanın cəmiyyətdə sosial vəziyyətinin dərəcəsini yalnız maliyyə və maddi tərkib hissələr müəyyənləşdirir. Belə insanlar üçün mənəviyyat kateqoriyası öz sosial dəyərini itirib. Onlar qazanc əldə etmək, varlanmaq həvəsindədirlər. Bu, onların həyatının mənasıdır. Onlar üçün aqressivlik mədəniyyət norması, eqoizm isə ünsiyyət həddidir. Milli mədəniyyət beşiyinə baş vurmaq istəyi onlara yaddır.

2003-cü ilin oktyabrından başlayaraq bütün bu dövrdə İlham Əliyev xalqın mənəvi inkişafı, dini etiqad azadlığı, multikulturalizm və tolerantlıq ənənələrinin dəstəklənməsi siyasətinə çox böyük diqqət yetirib. Gənclərin sosial, təhsil və mədəni problemlərinin həlli məqsədilə 2005-2021-ci illəri əhatə edən 3 dövlət proqramı təsdiq edilib, xüsusi Gənclər Fondu yaradılıb. Gənclər siyasəti dövlətin fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən biri, dövlət idarəçiliyinin prinsipidir.

Siyasətçinin rolunun həqiqi miqyası konkret işlərin reallaşmasında üzə çıxır. Prezident İlham Əliyevin dövlətçilik fəaliyyəti (2003-cü il oktyabrın əvvəlindən) Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və mədəni landşaftını dəyişib. Ölkə həyatının bütün sahələrində Azərbaycan xalqının daha yaxşı yaşamasını təmin etmək üçün stimulyar yaranıb. Xalq öz liderini tamamilə dəstəkləyir. “Praqmatizm”, “çeviklik”, “açıqlıq”, “müəyyənlik”, xarici siyasətdə “sistemli vektorluluq”, “milli maraqların ardıcıl təbliği”, “yüksək mənəviyyət”, “həssaslıq”, “təvazökarlıq” – bu keyfiyyətlər Prezident İlham Əliyev şəxsiyyətini səciyyələndirən anlayışların az bir qismidir.

O, müasir şəraitdə dövlət başçısı üçün zəruri olan bütün keyfiyyətlərə malikdir. İlham Əliyevə Azərbaycan xalqını öz arxasınca aparmaq missiyasını tarix, yeni dövr özü həvalə edib. Məhz o, ölkə tarixinin məsul mərhələsində müstəqil dövlətin inkişafını və cəmiyyətin bir formasiyadan digərinə keçidinin başa çatmasını təmin edə bilib. Azərbaycan onun zəkası və siyasi istedadı sayəsində müasir dünya nizamına xas olan mürəkkəb şəraitdə öz mövqelərini möhkəmləndirib.

Həqiqi lider bütün sınaqlara sinə gərmək və getdikcə daha güclü, daha israrlı olaraq bu sınaqlardan çıxmaq üçün zəruri olan vərdislərə malikdir. Milli lider olmaq, sadəcə, dövlət başçısı olmaqdan qat-qat artıqdır.

ABŞ-dan olan müəlliflərin fikrincə, bütün görkəmli liderləri birləşdirən cəhət onların dörd zəruri keyfiyyətidir. Birincisi – ümumi həllin axtarışına başqa adamları cəlb etmək qabiliyyəti. İkincisi – inandırma istedadı. Üçüncüsü – prinsiplərə sədaqət və dürüst dəyərlər sistemi. Dördüncüsü – adaptasiya etmək qabiliyyəti. Bu keyfiyyət iki əsas aspektə bölünür: vəziyyəti tez dərk etmək qabiliyyəti və xarakterin möhkəmliyi. Həmin müəlliflər yazırlar: “İlk növbədə, məhz xarakterin möhkəmliyi və vəziyyəti tez dərk etmək qabiliyyəti birlikdə həm çətin sınaqlardan salamat çıxmağa, həm də bu sınaqlardan zəruri ibrət dərsi almağa, daha güclü, daha israrlı və öz işinə sadıq olmağa imkan verir. Bu keyfiyyətlər ən gərgin vəziyyətə düşdükdə belə liderlərin sınımmasına, əksinə, başqalarının yalnız ümitsizlik gördüyü yerdə böyümək imkanı tapmalarına kömək edir. Həqiqi liderliyin mahiyyəti bundan ibarətdir”.

Əsla şübhə yoxdur ki, İlham Əliyev XXI əsrdə siyasi lider üçün zəruri keyfiyyətlərə malikdir. Çiçəklənən müasir Azərbaycan onun əsəridir, millətin həqiqi lideri kimi onun iradəsinin, zəkasının və

istedadının nəticəsidir. Öz əcdadlarının genlərini daşıyan bu cür şəxsiyyətlərin sayı çox deyil, belələri tək-tək olur. Bu, çox nadir haldır. Lakin onların azsaylı olmasına baxmayaraq, cəmiyyətin həyatının istənilən sahəsində lokomotiv rolu oynayırlar.

Prezident İlham Əliyev fitri liderlik istedadına malikdir. Doğrudur, bəzi tədqiqatçılar hesab edirlər ki, “liderlik vərdişləri fitri deyil. Onları formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək olar”. Mənim fikrimcə, liderlik xüsusi keyfiyyətdir və heç də hər insan özündə bu keyfiyyəti formalaşdırma bilməz. Liderlik fərdin fiziologiyasının xüsusiyyətidir. Bu, başqa məsələdir ki, dövlət idarəçiliyi elmdir və bu elmi öyrənmək olar. Lakin idarəçilik elminin öyrənilməsi heç də həmişə insana sevinc gətirmir. Nahaq yerə demirlər ki, bundan ötrü “acı dərman içmək”, yəni, bu mərhələni yaşamaq lazımdır. Ona görə də möhtəşəm niyyətlərin həyata keçirilməsi liderdən xüsusi enerji və eyni zamanda, səbir tələb edir. Siyasi liderlər öz tərəfdarlarını ruhlandırır, onları həvəsləndirir, onlarda təşəbbüskarlıq keyfiyyəti yaradır. Lakin bu, həmin tərəfdarların lazımı istiqamətdə hərəkət etməyə məcbur olunması hesabına baş vermir. Məsələ ondadır ki, siyasi liderin çağırışları insanların nailiyyətlərə can atmaq, ümumi işdə iştirak hissi və özünə hörmət zərurəti, ictimai etiraf istəyi, özünü öz taleyinin sahibi hesab etmək və öz ideallarına uyğun yaşamaq imkanı kimi təbii ehtiyaclarını təmin etməyə imkan verir. Bu çağırışlar insan qəlbinin dərinliyinə nüfuz edir və cavab reaksiyası doğurur.

Həqiqi siyasi liderlər müxtəlif motivasiya texnologiyalarını mənimsəyirlər. Əvvələ, onlar gələcək barədə öz təsəvvürünü şərh edərkən müraciət etdikləri insanlara hansı mənəvi dəyərlərin xas olduğunu həmişə nəzərə alırlar. Bunun sayəsində çağırışlar öz tərəfdarlarının nəzərində daha əhəmiyyətli olur. İkincisi, siyasi liderlər tərəfdarlarının aparıcı heyətini öz niyyətinin həyata keçirilməsinin mümkün yollarının müzakirəsinə cəlb edirlər. Bunun sayəsində həmin adamlar hiss edirlər ki, onların fikrini eşidirlər və onlar cəmiyyətin həyatına təsir göstərirlər.

Həqiqi siyasi liderlər öz komandasının üzvlərinin şəxsi qabiliyyətlərini qiymətləndirir və onları həvəsləndirmək fərsətini əldən vermirlər. Bu, onlara həm uğur sevinci, həm də bunu başa düşmək imkanı verir ki, bu insanlar onları qiymətləndirən komandanın bir hissəsidir. Əgər siyasi lider bütün bu qaydalara riayət edərsə, onun fəaliyyəti komandası üçün ilham mənbəyinə çevrilir.

Cəmiyyət dəyişikliklərə nə qədər güclü məruz qalarsa, komanda üzvlərinin diqqət və mənəvi dəstək təzahürü bir o qədər əhəmiyyətlidir. Siyasi lider problem barədə öz təsəvvürünü komandasının üzvlərinə aşılamağa nail olanda komanda onun ideyasının canlı təəcəssümünə çevrilir. Çünki komandanın üzvləri idarəçiliyin bütün səviyyələrində öz işgüzar qabiliyyətlərini üzə çıxarırlar. Bu, çox vacib və qiymətli nailiyyətdir, çünki əgər komanda salamat qalmaq və dəyişikliklər uğrunda mübarizədə möhkəmlənmək istəyirsə, onda təşəbbüslər kütlələrdən gəlməlidir. Qarşıya qoyulmuş hədəfə az səylə nail olmaq mümkün deyil.

İlham Əliyev böyük təşkilatçılıq və idarəçilik qabiliyyətlərinə malikdir, onu dövlətin mənafeələrinə sədaqəti fərqləndirir. O, bütün varlığı ilə dövlətcidir. Bu, İlham Əliyevin çox mühüm siyasi keyfiyyətidir, xüsusən ona görə ki, dünya siyasət meydanında əsas oyunçular əvvəlki kimi yenə milli dövlətlərdir.

Bu gün aşkardır ki, dünya siyasətinin subyektləri praktiki olaraq hər yerdə ciddi sınaqlara məruz qalır, iqtisadi, siyasi, humanitar və ekoloji çağırışlarla, beynəlxalq terrorizm təhdidləri və başqa hallarla üzlaşırlər. Dünyada yaranmış mürəkkəb vəziyyətin əsas səbəblərindən biri liderlik problemdir. Bir sıra dövlətlərdə yaranmış vəziyyət ona dəlalət edir ki, həmin dövlətlərdə rəhbərliyi həyata keçirən şəxslər bütövlükdə millətin maraqlarını deyil, müəyyən korporativ qrupların mənafeələrini ifadə edirlər. Dünyada baş verən, heç də təsəlliverici olmayan hadisələr göstərir ki, həmin liderlərin geniş təfəkkürü və ən başlıcası, müstəqil idarəçilik fəaliyyəti üçün səriştəsi və qabiliyyəti yoxdur.

“Böhranlı vəziyyətlərdə cəmiyyətin xüsusi rəhbərlərə ehtiyacı olur. Artıq neçə onillikdir ki, Qərbi ölkələrində yeni strateji ideyalar irəli sürməyə və reallaşdırmağa qabil olan Ruzvelt, Çörçill, yaxud de Qoll kimi “güclü” liderlər yetişmiş. Köhnə metodlar (və köhnə liderlər) isə böhrandan çıxmağa kömək etmir, ehtimal ki, böhranı daha da dərinləşdirirlər”.

Dövlət başçısını liderə çevirən, ilk növbədə, onun zəkası, səriştəsi və fəaliyyət əzmidir. Onun şüurunda millətin keçmişi, bu günü və gələcəyi cəmləşməlidir. Deyə bilərik ki, siyasi lideri təbii imkanlarla yanaşı, həm də həyatı proseslər, dövr formalaşdırır. O, müasir dövrün və keçmişin parlaq zəkaları ilə dialoq vasitəsilə milli ideyanı dərk edir. Milli siyasi liderin əhəmiyyətinin bir meyarı da onun vətənpərvər və tərbiyəçi obrazıdır, o, öz xalqı ilə sıx bağlı olmalı, xalqın maraqları ilə yaşamağıdır.

Şübhəsiz, siyasi lider milləti oyatmaq və sıx birləşdirmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Dövlət başçısı yalnız o halda siyasi lider statusu əldə edir ki, millətin ona ehtiyacı olsun, millətin əksəriyyətinin ideyası və iradəsi konkret şəxsiyyətdə birləşsin və təəcəssüm etsin, xalqın gözləntiləri bu şəxsiyyətdə əks olunsun. Millət həmin şəxsiyyətə lider və dövlət başçısı mandatını yalnız o halda təqdim edə bilər ki, bu şəxsiyyət öz iradi, mənəvi, siyasi göstəricilərinə, təşkilatçılıq qabiliyyətinə, intellektinə və sağlamlığına

görə millətin ümidlərinə uyğundur. Əslində, siyasi lider daha yaxşı həyat uğrunda mübarizə aparmağa hazır olan millətin iradəsinin daşıyıcısıdır. Öz növbəsində, lider də millətinə, daha yaxşı həyata gedən yolda, hətta qeyri-populyar qərar qəbul edilməsinə görə də millətin onu dəstəkləyəcəyinə inanmalıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, iradə və qüvvə məhz inam sayəsində yaranır. Deməli, inam, iradə və qüvvə milləti XXI əsr cəmiyyəti yaratmağa doğru hərəkət etdirən amillərdir.

Güclü xarakter, prinsiplilik, səmimiyyət, məsuliyyəti öz üzərinə götürmək cəsarəti siyasi lider üçün istisnasız olaraq hamının xoşuna gəlmək arzusundan qat-qat vacibdir. Yalnız bu psixoloji xüsusiyyətlərin birləşməsi əsasında siyasi liderin yeni keyfiyyəti yaranır, bu keyfiyyət millətə sirayət edir, onun psixotipik portretini gücləndirir. Millətin öz hədəfinə nail olmasına yalnız əzmkarlıq və qətiyyət imkan verir. Millət öz istəyinə yalnız o halda inam qazanır ki, öz siyasi liderində fəaliyyətə hazırlıq, əzmkarlıq və qətiyyət görsün.

XXI əsrin əvvəlində İlham Əliyev əsl milli lider kimi müasir dövrün mürəkkəb sədlərini dəf edərək millətin daxili enerjisini ölkə qarşısında duran quruculuq məsələlərinin həllinə yönəltməyə, Azərbaycanı əsaslı şəkildə dəyişdirməyə müvəffəq olub. Onun yaradıcı dövlətçilik və siyasi fəaliyyəti Azərbaycan xalqına firavanlıq gətirir, sabit həyat yaradır. İlham Əliyevin təşkilatçılıq istedadı və uzaqgörənliyi, onun yürütdüyü quruculuq siyasəti sayəsində bu gün Azərbaycan regionda lider statusu qazanıb və dünya dövlətləri birliyində layiqli yer tutur.

Prezident İlham Əliyevin uzaqgörənliyi, ona xas olan enerji, nitqlərinin məntiqi, natiqlik qabiliyyəti və praktiki fəaliyyəti istənilən qərəzsiz adamı valeh etməyə bilməz. Ona xas olan daha bir nadir keyfiyyət də nəzərdən qaçmayıb. Tərbiyə edilməsi, yaradılması, inkişaf etdirilməsi mümkün olmayan bu keyfiyyət incə duyum, intuisiyadır.

Səmimi etiraf edirəm ki, Prezident İlham Əliyevin dünyada siyasi dəyişikliklər küləyinin güclə sezilən hərəkətini, ölkədə cəmiyyətin əhval-ruhiyyəsini əsl vaxtında duyması, respublikanın regionlarında əhali ilə çoxsaylı görüşlərdə onların sosial xarakterli gizli niyyətlərini hiss etməsi məni həqiqətən valeh edir. Bu keyfiyyət yalnız təcrübəli və uzaqgörən siyasi xadimlərə xasdır. Bu cür güclü intuisiya heç də hər bir dövlət rəhbərinə xas olmur. Yeri gəlmişkən, psixologiya elmində intuisiya “kifayət qədər məntiqi əsaslar olmadığı şəraitdə çox vaxt praktiki olaraq ani şəkildə məsələnin həllinin axtarışından ibarət intellektual proses” kimi izah edilir.

Aşkardır ki, intuisiya yalnız bu incə hissi ana südü ilə qanlarına, canlarına hopdurmuş az sayda insana xasdır. Bu cür uzaqgörənlik yalnız böyük dövlət xadiminə və siyasi xadimə xasdır. Tarix göstərir ki, yalnız son dərəcə güclü siyasi duyuma malik olan şəxslərin tarixə düşmək şansı var. İlham Əliyev bu müstəsna və nadir siyasi keyfiyyətə - duyuma malikdir. Bu mənada o, Heydər Əliyevin təkrarıdır, Heydər Əliyev də bu keyfiyyətə artıqlaması ilə malik idi.

Dünyanın aparıcı nəşrlərindən olan “Harvard Business Review” jurnalında (sentyabr 2000-ci il) dərc edilmiş “Tanınmış lider olmağın yolu” sərəlövhəli məqalənin müəllifləri Robert Qoffi və Haret Cons yazırlar: “İntuisiya siyasi liderin əvəzəilməz keyfiyyətidir. Belə adamlar haqqında deyirlər ki, onlar şəraiti yaxşı hiss edirlər. Onlar ətraf mühitdən gələn siqnalları instinktiv olaraq qəbul edir və nə baş verəcəyini əvvəlcədən duya bilirlər, hərçənd bu hadisələrin bütün təfərrüatını onlara heç kəs izah etməyib.

O, ən kiçik eyhamların mənasını başa düşür və müşahidə qabiliyyəti az olan insanların nəzərindən qaçan cəmiyyətdə əhval-ruhiyyənin cüzi dəyişmələrini izləyir. Bütün görkəmli şəxsiyyətlər kəskin intuisiyaya malik olan insanlardır”.

Prezident İlham Əliyevə siyasi xadim üçün çox vacib olan bir keyfiyyət də xasdır: o, əvvəlki sərəncamın əhəmiyyətinin tükəndiyini, onun potensialının başa çatdığını yəqin edəndə çox fikirləşmədən əvvəl qəbul edilmiş qərarı dəyişir və ya ona müvafiq düzəlişlər edir. Bu, çox ədalətli, bəlkə də zəruri yoldur, ona görə ki, dünyada geosiyasətin dəyişkən xarakteri və həyatın özünün dinamikası ilə hesablaşmamaq olmaz.

Mən dəfələrlə fikirləşmişəm: Prezident İlham Əliyevin hansı şəxsi keyfiyyətləri onu digər dövlət başçılarından (indiki həmkarlarından) fərqləndirir, yeni dövrdə siyasi liderə daha hansı keyfiyyətlər lazımdır və sair. Mən yəqin etmişəm ki, Azərbaycan Prezidentinin xarakterində (yəni, fərdi xüsusiyyətində) onun şəxsiyyətinin və mənəvi əsaslarının təməlini təşkil edən cəhətlər obyektiv olaraq İlham Əliyevi XXI əsrin nəhəng dövlət xadimi və siyasi xadim kimi səciyyələndirir. Bu şəxsiyyət özünü xalqın və dövlətinin firavanlığına həsr edib.

İlham Əliyevin prezidentlik illəri bunu söyləməyə əsas verir ki, o, Azərbaycanın bənzərsiz rəhbəridir, Heydər Əliyevlə müqayisə edilə biləcək müstəsna şəxsiyyətdir. O, böyük siyasi xadimlər kimi nəzakətli və siyasi liderlər kimi mərd olması ilə seçilir, problemləri dərinədən duymaq və ölkənin gələcəyini dəqiq təsəvvür etmək qabiliyyətinə malikdir.

İlham Əliyevə siyasi uzaqgörənlik xasdır: o, qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün komandasının potensialından səmərəli istifadə edir, son dərəcə təmkinlidir, problemi hərtərəfli dərk edəndən sonra qərar qəbul edir.

İlham Əliyev dünya siyasətini və beynəlxalq iqtisadiyyatı praktikada sınaqdan çıxarılmış idarəçilik istedadı ilə, uzaqgörən və məqsədyönlü şəkildə öyrənir. Onun siyasi nailiyyətlərindən biri ölkədə əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ictimai-siyasi sabitliyi qoruyub saxlamaqdır. O, paytaxtda və regionlarda insanlar üçün təhlükəsiz həyat şəraiti yaratmağa, ölkənin hərbi potensialını əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirməyə nail olub.

İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan inkişaf etmiş ölkələr sırasına çıxıb, Bakı isə dünyanın ən gözəl şəhərlərindən birinə, çoxsaylı müxtəlif beynəlxalq sammitlər, konfranslar və forumlar keçirilən mərkəzə çevrilib. Prezidentin şəxsi fəaliyyəti sayəsində 2003-cü ildən sonra Bakı dünyada ən çox ziyarət edilən turizm mərkəzlərindən biri olub.

Görkəmli siyasi liderlərdən biri kimi dünyada tanınmış İlham Əliyev Heydər Əliyevlə yanaşı, son yüz ildə Azərbaycanın ən yaxşı lideridir. O, millətin lideri kimi artıq Azərbaycanın və müasir dünyanın çoxəsrlik tarixinə daxil olub.

Xalq-iqtidar birliyi platformasına əsaslanan İlham Əliyev ölkədə ictimai qaydanı möhkəmləndirib, əhalinin təhlükəsizliyini, insanların əsas hüquq və azadlıqlarını təmin edib, xalqın həyat səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsinə nail olub. Azərbaycan vətəndaş sülhünün və ictimai asayişin möhkəmliyinə görə bütün MDB ölkələrindən irəlidedir. İqtisadiyyat, ölkə vətəndaşlarının sosial təminat sistemi dinamik inkişaf edir. Prezidentin yürütdüyü düşünülmüş xarici siyasət nəticəsində Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu xeyli artıb, onun geosiyasi mövqeləri möhkəmlənib, qlobal məsələlərdə Azərbaycanın siyasi rolu danılmazdır.

Azərbaycanda demokratik təsisatların möhkəmlənməsinə və vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına yönəlmiş siyasət ardıcıl olaraq həyata keçirilir. Çoxpartiyalı siyasi sistem yaradılıb, siyasi plüralizm ictimai həyatın dəyişməz prinsipidir. Söz, mətbuat və informasiya, internet və sosial şəbəkələrin azadlığının təmin edilməsi dövlət siyasətinin mühüm istiqamətidir. Azərbaycanda 11 ümumrespublika, 4 peyk, 13 regional, 17 kabel, 25 internet telekanalı və 16 radiostansiya fəaliyyət göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Prezident xalqın və dövlətin qarşısında çox böyük məsuliyyət hiss edir, səmimiyyət, sədaqət və vətənpərvərlik ona xas olan cəhətlərdir. Onun xarici siyasi fəaliyyətində milli maraqların təbliği və qorunması, dövlətlərarası münasibətlərdə nəzərdə tutulan hədəflərə nail olmaq əsas məqamdır. O, milli mənafelərin müdafiəsi məsələsində həmişə prinsipialdır, ölkəyə zərər vura biləcək hər hansı qərarlara və güzəştlərə imkan vermir.

Prezident vəzifəsində 16 illik fəaliyyətində İlham Əliyev Azərbaycanın şəxsiz lideri kimi dövlət başçılarının və beynəlxalq təşkilatların rəhbərlərinin hörmət və rəğbətini qazanıb. İlham Əliyev şəxsiyyətinə münasibətdə bu yüksək hörməti təkcə onun beynəlxalq tərəfdaşları deyil, xarici siyasətçilər sırasından olan oponentləri də təsdiqləyir və eyni zamanda, onun şəxsi məziyyətlərini vurğulayırlar. Azərbaycan Prezidenti bütün ölkələrlə bərabər hüquqlu münasibətlərin və əlaqələrin tərəfdarıdır. O, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında həqiqəti BMT üzvü olan dövlətlərin, dünya ictimaiyyətinin nəzərinə çatdırmaq məqsədilə şəxsən böyük iş aparır. Bu, 2019-cu il oktyabrın 3-də Soçidə "Valday" Beynəlxalq Diskussiya Klubunun iclasındakı çıxışında və 2019-cu il oktyabrın 11-də Aşqabadda MDB Dövlət Başçılarının Sammitindəki çıxışında daha aşkar şəkildə təzahür edib. O, müsəlman dövlətlərinin beynəlxalq arenada uzlaşdırılmış fəaliyyətinə nail olmaq məsələsində uğurlu nümunə göstərib.

Xarici siyasətdə hücum mövqeyi tutan İlham Əliyev Azərbaycana qarşı daim əsassız iddialar səsləndirməyə və ölkəmizdə həyata keçirilən siyasəti qərəzli şəkildə tənqid etməyə "adətkar" olan beynəlxalq strukturların rəhbərləri ilə dialoqda Azərbaycanın mənafelərini güzəştəz olaraq müdafiə edir. O, hökumətin üzvlərindən, digər rəhbər işçilərdən də mübariz mövqə tutmalarını tələb edir. Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunda (MDBMİ) təhsil alması, dissertasiya müdafiə etməsi və MDBMİ-də müəllimlik fəaliyyəti, diplomatiya tarixinə dair geniş biliklər, Dövlət Neft Şirkətinin birinci vitse-prezidenti, həmçinin Azərbaycan Prezidenti vəzifəsində fəaliyyəti, yüksək intellekti ona rəhbər missiyasını uğurla həyata keçirməkdə kömək edir.

Xarici siyasət elə bir sahədir ki, orada beynəlxalq strukturlar tərəfindən düzgün qərar qəbul edilməsinə Prezident İlham Əliyevin təsiri daha yaxşı görünür. Burada onun təfəkkürünün çevikliyi və diplomatik qabiliyyətinin yüksək dərəcəsi daha yaxşı nəzərə çarpır.

Prezidentin analitik təfəkkürü xarici siyasət taktika və strategiyasının formalaşmasına, kəskin şəraitdə səhsiz qərarlar qəbul edilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Dünyada mövcud problemlərin bütün elementlərinə dərinləndirən nüfuz etmək, onların nisbətini və qarşılıqlı əlaqəsini, xarakterik

xüsusiyyətlərini aşkar etmək məharəti İlham Əliyevə siyasi səhnə arxasında gizlinləri, ən başlıcası isə, dünya qüvvə mərkəzlərinin geosiyasi maraqları ilə səbəb-nəticə əlaqələrini görməyə imkan verir. O, dünyada və ya regional siyasətdə baş verən müxtəlif hadisələri sadə proseslər, yaxud təsadüfi, əhəmiyyətsiz hadisələr hesab etmir, problemin dərinliyinə varır, beynəlxalq qüvvələrin və ayrı-ayrı dövlətlərin əsas məqsədləri və siyasi maraqları ilə əlaqəni səhsiz aşkar edir.

Prezidentin psixoloji portretini çəkməyə cəhd göstərsək, yekun xarakteristika olaraq bunu deyə bilərik ki, İlham Əliyev psixoloji baxımdan güclü şəxsiyyətdir. O, məntiqə əsaslanaraq qərar qəbul edən və işi ən səmərəli üsulla təşkil edən pragmatik təfəkkürlü intovetrlərə (anlayan, düşünən və mühakimə yürüdən fərd) aiddir. Prezident sağlam düşüncəli, məsuliyyət hissəsinə malik olan ciddi adamdır. O, verdiyi sözün üstündə durur. Başladığı işi sona çatdırmaq qabiliyyətinə malikdir. Azərbaycan xalqı öz dövlətinin rəhbəri vəzifəsində məhz bu cür şəxsiyyəti və siyasi xadimi görmək istəyir, çünki o, xalqın mentallığına, istəklərinə və gözləntilərinə müvafiqdir.

Bu xarakteristikaya onu da əlavə etmək olar ki, İlham Əliyev liderlik qabiliyyətinə malik olmaqla yanaşı, təmkinli insandır, ifrat ajiotaja varmadan hər hansı arzu edilməz proseslərə, təbii kataklizmlərə, istehsal qəzalarına sakit münasibət bildirməyi, müxtəlif xoşagəlməz faktlara dözümlü olmağı bacarır, sağlam mühakimə yürüdür, bununla da ölkədə ümumi vəziyyətə müsbət təsir göstərir. İlham Əliyev öz intellektinə, şəxsi üslubuna, davranışına, temperamentinə, qərarlar qəbul edilməsində ona kömək edən obrazlı təfəkkürünə görə müasir dövlət başçılarının çoxundan fərqlənir. Prezident İlham Əliyevin şəxsi keyfiyyətləri keçmiş təcrübənin köhnəlmiş sxemləri ilə ağırlaşdırılmayan yeni prinsiplər qərarlar axtarışında çox mühüm rol oynayır və bu halda öz qərarlarından irəli gələ biləcək nəticələrinə səhvə yol vermir.

Ölkədə multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsi, milli tolerantlıq ənənələrinin qorunması onun əqidəsinin güclü tərəfləridir. İlham Əliyev aldığı informasiyanı yadda saxlamaq baxımından nadir qabiliyyətə malikdir. Təfəkkürünün çevikliyi və sürəti onun çox mühüm xarakterik cəhətidir. Bəli, İlham Əliyev siyasi lider kimi çevik və sürətli təfəkkürə malikdir, lakin ölçülüb-biçilmiş və ehtiyatlı qərarlar qəbul etməyə meyillidir. Məsələn və təxirəsalınmaz, o cümlədən xarici siyasi qərarlar qəbul etmək üslubu ölkə üçün ən üstün cəhətdir. Bu, Prezidentin qiymətli keyfiyyətlərindən biridir. Ehtiyatlılığı qətiyyətsizliklə eyniləşdirmək lazım deyil. Prezident İlham Əliyev kifayət qədər iradəli və qətiyyətli insandır. Əksinə, ehtiyatlılığa meyil etməsi zəruri hallarda cəsarətlə düzgün qərar qəbul etməsinə mane olmur. Belə misallar çoxdur. Təfəkkür çevikliyi onun problem barədə öz təsəvvürünü, bundan ötrü tutarlı əsaslar olduqda, dəyişməyə imkan verir. O, yeni ideyaları çox tez qəbul edir. Bu, onun novatorluq və innovasiyalara meyil etmək qabiliyyətinə sübutdur. Əməkdaşlarının onunla razılaşdırmaq istədikləri məsələni dərhal başa düşür və onun mahiyyətinə vararaq zəruri göstərişlər verir.

Şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə İlham Əliyev etika normalarına riayət edir, yaşlı müsahibinə hörmət və ehtiramla yanaşır. Komanda üzvlərinin fikrini, onların məsləhətlərini diqqətlə dinləyir, lakin son qərarı özü qəbul edir. Tabeliyində olan işçilərlə münasibətdə yumşaq qətiyyətlilik prinsipini gözləyir, tələbkar olmaqla yanaşı, vəziyyəti süni şəkildə gərginləşdirmir, bu isə ahəngdar iş üçün çox vacibdir. Mən elə bir hal xatırlamıram ki, Prezident tabeliyində olan insanların ləyaqətini alçaltmış olsun. Başqasının halına acımaq qabiliyyəti çox güclü inkişaf edib, hərçənd, bunu nümayişkarənə və emosional şəkildə bürüzə vermir.

Ölkə Konstitusiyasına müvafiq olaraq öz administrasiyasını yaradarkən Prezident bir məqama həmişə xüsusi diqqət yetirirdi ki, əməkdaşların intellektual səviyyəsi və mənəvi siması onların statusuna uyğun olsun. 2019-cu il oktyabrın 23-dən etibarən Prezident öz administrasiyasının heyətini yeniləşdirməyə, onun strukturunda islahatlar aparmağa başlayıb. Əlbəttə, bu islahatın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, yeni işçilər varislik prinsiplərinə riayət etməklə yüksək tələblərə uyğun olsunlar, qarşıdakı illərdə Prezidentin həll etmək istədiyi məsələlərin xüsusiyyətini tez başa düşsünlər və ən başlıcası, Prezidentin yüksək etimadını qiymətləndirsinlər. Bu, çox vacibdir.

Aparılan genişmiqyaslı islahatlar nəticəsində ölkəmiz yeni, əhəmiyyəti heç də az olmayan aktual məsələlərin həllinə başlayıb. Ona görə çox vacibdir ki, Prezident komandasının hər bir üzvü buna hazır olsun, ona tapşırılmış iş sahəsi üçün yüksək məsuliyyət hissəsinə əhəmiyyət versin, problemlər yaratmadan bu məsələləri lazımı səviyyədə həll etsin, öz işinin peşəkari, təvazökar insan olsun, əxlaq kodeksinə riayət etsin. Vahid ideya ətrafında sıx birləşmək Prezident İlham Əliyev tərəfindən qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağın zəruri şərtidir.

Qeyd etməliyəm ki, administrasiyanın əməkdaşları heç vaxt Prezidentin diqqətindən kənarda qalmayıblar. Prezidentin iş üslubunun çox dəyərli bir xüsusiyyəti var – administrasiya şöbələrinin rəhbərlərinə tapşırıqları bilavasitə özü verir, bu da ona şöbələrdə mənəvi, sosial-psixoloji mühiti duymaq,

əməkdaşların peşəkar səviyyəsini və iş qabiliyyətini bilmək imkanı yaradır. Bu cür nəzarət metodu işçilərin öz funksiyalarını icra etmək məsuliyyətini artırır.

Tez-tez respublikanın regionlarına səfərlər edən, sənaye, kənd təsərrüfatı və mədəniyyət obyektlərinin, tibb mərkəzlərinin, məktəb binalarının, qaçqınlar və məcburi köçkünlər üçün qəsəbələrin və yaşayış evlərinin istifadəyə verilməsi mərasimlərində iştirak edən Prezident ölkədə vəziyyət barədə hərtərəfli məlumatla malikdir. O, əhali ilə yaxın ünsiyyətdə olur, necə deyirlər, ilk mənbədən məlumat alır, bu isə insanların əhval-ruhiyyəsini, onların iqtidara münasibətini hiss etməyə əsas verir və bütün bunlar Prezidentin idarəçilik fəaliyyətinə kömək edir.

Dünyanın güc sahibləri heç cür başa düşə bilmirlər: Prezident İlham Əliyev 16 il ərzində yetərincə mürəkkəb geosiyasi regionda Azərbaycana uğurla rəhbərlik etməyə necə nail olur. Elan olunmamış müharibə nəticəsində ərazisinin 20 faizi Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ölkədə sosial partlayışın qarşısını almaq necə mümkün olub? O, ölkəsinin dövlətlərarası qarşıdurmalardan yan keçməsinə, siyasi sabitliyi təmin etməyə və Azərbaycanı uğurlu dövlətlər sırasına çıxarmağa necə nail olur? Öz maraqları naminə xalqlara onların milli ənənələrinə, mənəvi həyat tərzinə və dəyərlərinə zidd olaraq öz demokratiya modelini zorla qəbul edənlər üçün müəmmalı suallar çoxdur.

Prezident İlham Əliyev qüdrətli bir qüvvəyə - xalq ilə iqtidarın birliyinə güvənərək öz qurucu fəaliyyəti ilə bütün bu suallara cavab verir. O tələb edir ki, dövlət məmurları xalq ilə birgə olsunlar, çünki dövlət məmurları, o cümlədən Prezident də xalqın xidmətçiləridir. “Xalq bizə etimad göstərib və biz hər gün bu inamı və etimadı doğrultmalıyıq”.

Prezident çox gözəl bilir ki, qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq yolları barədə də strateji təsəvvür olmadan gələcəyi qurmağa başlamağın mənası yoxdur. Əhalidə ardıcıl surətdə vahid millətə mənsub olmağın davamlı şəkildə dərk edilməsi şüuru formalaşmadan Azərbaycanın siyasi inkişafını təmin etmək mümkün deyil. Ölkədə yaradılmış sağlam mənəvi-siyasi mühitin və ictimai münasibətlərin təsiri ilə insanlarda yeni təfəkkür formalaşır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda məhz müasir ictimai-tarixi praktika ölkə vətəndaşlarının özlərinin yaratdığı obyektiv mənzərəni öz şüurlarında əks etdirmələrinə imkan verir.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın xarici tərəfdaşlarını ölkənin seçdiyi demokratikləşmə yolunun dəyişməzliyinə inandırmaq üçün çox şey göstərib. O, qəti əmindir ki, hər bir xalq yalnız öz tarixinə, öz ənənələrinə və mədəniyyətinə əsaslanaraq cəmiyyəti demokratikləşdirməlidir. Yabancı demokratiya heç vaxt konkret milli şəraitə uyğunlaşa bilmir. Prezident İlham Əliyevin düşünülmüş siyasəti və siyasi istedadı sayəsində Azərbaycanın beynəlxalq arenada nüfuzu artmaqda davam edir. Azərbaycan hadisələri süni şəkildə sürətləndirmədən Qərbdə - ABŞ, Fransa, Almaniya, İsveç, İtaliya və digər ölkələrdə olduğu kimi, milli simalı demokratiyaya tərəf irəliləyir. Heç kəs bu faktla mübahisə etməz ki, həmin ölkələrdə demokratiyanın öz spesifikasiyası var.

Prezident İlham Əliyevə xas olan bir xüsusiyyət də sakit qüvvə və müsbət əhvaldır. Hərçənd, o, həyatda çətin sınaqlardan keçib. Onun həyatının həmişə xoş keçdiyini, obrazlı şəkildə desək, xoşbəxt ulduz altında doğulduğunu demək olmaz. Ümumrusiya Dövlət Teleradio Komitəsinin teleaparıcısı Vladimir Solovyovun fikrincə, İlham Əliyev “çox mehriban, mükəmməl təhsilli, dərin zəkalı siyasi xadim, lakin deyərdim ki, başqa tipli siyasi və dövlət xadimidir... O, həm öz xalqı və ölkəsi, həm də öz atası qarşısında böyük məsuliyyət hiss edən dərin zəkalı insandır. Bu, ənənənin davamıdır. Mənə belə gəlir ki, yeni, gələcək Avrasiya İttifaqında Əliyevin çox gözlənilməz rolu, tamam fərqli hərəkətləri ola bilər”.

2018-ci il aprelin 11-də Azərbaycanda prezident seçkiləri keçirildi. ABŞ-dan olan bir analitik mərkəz tərəfindən fevral-mart aylarında aparılmış sosioloji sorğu göstərdi ki, İlham Əliyev yenidən ölkənin prezidenti seçiləcək. Bu sorğu bütövlükdə təsdiqləndi: İlham Əliyev seçkilərdə iştirak edən seçicilərin 86,03 faizinin səsini toplayaraq 7 il müddətinə Azərbaycan Prezidenti seçildi. Əslində, həmin andan etibarən Azərbaycan tarixində xüsusi, yeni mərhələ başlandı. Prezidentin qarşısında yenə üç mühüm vəzifə dururdu. Birincisi, əsas ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş fəaliyyət xəttinə sadiqliyi təsdiq etmək. İkincisi, dövlətin inkişafının yeni mərhələsində daha mürəkkəb sosial-iqtisadi məsələlərin həllinə başlayarkən əvvəlki illər ərzində qazanılmış uğurları “diaqnozlaşdırmaq”, ölkəni yeni inkişaf yüksəkliklərinə aparan yolda əsas maneələri müəyyən etmək. Təbii ki, təhlil nəticəsində inkişafa əsas təhdidlər müəyyən olunacaq. Üçüncüsü, ölkə əhalisini yeni, daha mürəkkəb məsələlərin və planların həyata keçirilməsinə, maneələrin aradan qaldırılmasına və mövcud təhdidlərə qarşı mübarizəyə səfərbər etmək. Azərbaycan bütün bu məsələləri yerinə yetirəndən sonra XXI əsrin üçüncü onilliyində güclü və modernləşdirilmiş müstəqil dövlət kimi özünü qoruyub saxlamaq üçün hər cür imkana malik olacaq.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir ölkədə siyasi liderliyin və hakimiyyət münasibətləri ənənələrinin mahiyyətinin spesifikasiyası, ilk növbədə, dərin mənə kəsb edən siyasi mədəniyyətin və siyasi psixologiyanın – dövlətçilik ideologiyasının və əcdadların dəyərlərinin formalaşması ilə müəyyən olunur.

Bütövlükdə siyasi liderlik anlayışı və onun dövlətdə hakimiyyət münasibətləri qurulmasında rolu öz növbəsində siyasi mədəniyyətin xüsusiyyətlərinin konseptual tərtibatında mühüm rol oynayan aşağıdakı tərkib hissələrlə müəyyən olunur:

- a) Xalqın mədəni-tarixi inkişafının xüsusiyyətləri;
- b) Cəmiyyətin siyasi sistemə müvafiq struktur quruluşu;
- c) Hakimiyyətin və siyasi liderliyin qavranılmasında, cəmiyyətin baza dəyərlərinin konstruksiyasında metodoloji ideya rolu oynayan dünyagörüşü. Bu halda xalqın şüurunun etnik xüsusiyyətləri böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İlham Əliyev dövlət başçısı kimi öz fəaliyyətində Azərbaycanın Konstitusiyasını rəhbər tutur, o cümlədən hakimiyyətin qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti qollarına bölünməsi prinsipinə əsaslanan Azərbaycan siyasi sisteminin xüsusiyyətlərini əsas götürür.

2018-ci ilin dekabrında Rusiya Prezidenti Vladimir Putin İlham Əliyevə doğum günü münasibətilə ünvanlandığı məktubda yazır: “Siz həmvətənləriniz arasında və xaricdə haqlı olaraq təcrübəli və uzaqgörən siyasi xadim, öz ölkəsinin həqiqi lideri kimi nüfuz qazanmışsınız”.

Həqiqətən tarix özü, ölkəmizdə cərəyan edən ictimai-siyasi hadisələr İlham Əliyev kimi dərin zəkalı və istedadlı siyasi xadimin təmsalında Azərbaycan xalqına müstəqil inkişaf etmək üçün daha bir şans verib. Xalq inanır ki, o, istənilən sınaqları, onlar nə qədər mürəkkəb olsa belə, uğurla dəf edəcək. Xalq başa düşür ki, qarşıda milli əraziləri erməni işğalçılardan azad etmək, islahatları davam etdirmək və ölkəni modernləşdirmək uğrunda mübarizə dayanır. Yürüdülmən siyasət Azərbaycanın düşmənlərdən müdafiəsinin təmin olunmasına yönəlib.

Uzaqgörən siyasi xadim, öz ölkəsinin həqiqi lideri olan İlham Əliyev zamanla ayaqlaşır, ölkədə inkişaf səviyyəsini qabaqlayan və gələcəyə doğru irəliləmək üçün zəruri baza yaradan addımlar atır.

Məşhur yazıçı Çingiz Aytmatov Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevi qloballaşan dünyanın müasir liderinin etalonu kimi səciyyələndirib. Əlbəttə, İlham Əliyev birdən-birə lider etalonu və sadəcə lider olmayıb. Bundan əvvəl uzun illər boyu həyatın sınaqlarında möhkəmlənib, idarəçilik məharəti cıllanıb. Bütün bu adı həyatı və siyasi aspektlər həmişə istedadla, iti zəka və yüksək mədəniyyətlə möhkəmlənib.

İlham Əliyev “Əsrin kontraktı”nın – Xəzərdəki neft yataqlarının mənimsənilməsi və istismarı haqqında müqavilənin hazırlanmasına və imzalanmasına sanballı töhfə verib. Kontrakt 1994-cü ilin sentyabrında imzalanıb. 23 il keçəndən sonra – 2017-ci il sentyabrın 14-də Bakıda “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlar blokunun işlənilməsinin davam etdirilməsinə dair “Yeni Əsrin kontraktı” imzalandı. Kontraktın şərtlərinə görə, Azərbaycanın iştirak payı artırılaraq 11,6 faizdən 25 faizə çatdırılıb. Neftdən gələn mənfəətdən Azərbaycanın payı 75 faiz olacaq.

Yüksək peşəkarlıq. Diplomatik duyum. Müasir liderin yüksək keyfiyyətləri. Məhz bu cəhətlər İlham Əliyevin siyasi karyerasında fərqləndirici və cəlbədicə xüsusiyyətlərdir. O, bütün məsələlərə novator islahatçı kimi yanaşır. Dünyada baş verən proseslərin və dəyişikliklərin məntiqinə əsaslanan İlham Əliyev Azərbaycanın davamlı inkişafını sürətləndirən mühüm addımlar atır.

O, uğurlu və bənzərsiz şəxsiyyətdir. Zəngin insani dəyərləri, kübar davranışını, rəşadətli tərzi, sarsılmaz vətənpərvərliyi, pragmatizmi və milli mentaliteti özündə birləşdirən bu insan Azərbaycanın ictimai və siyasi həyatına yeni nəfəs, müasirlik və intellektuallıq gətirir.

İlham Əliyev Ümummilli Liderin siyasi kursuna sadıqdır. O, Heydər Əliyevdən prinsiplərə sadıqlıq, parlaq intellekt, cəmiyyət üçün açıqlıq, tolerantlıq, səmimiyyət kimi keyfiyyətləri əxz edib. Qətiyyət, əzmkarlıq, zehni potensial və təşəbbüskarlıq ona xas olan cəhətlərdir.

İdarəçilik keyfiyyətləri, bu və ya digər problemin müzakirələrində fəal iştirak, 1950-1970-ci illərin Qərbi liderlərinə xas olan imic və ən başlıcası, qüsursuz nüfuz Heydər Əliyev fenomeninin ən əsas amilləri idi. Bu gün eyni keyfiyyətlər Prezident İlham Əliyevi də səciyyələndirir.

Rusiya Federasiyası Dövlət Dumasının deputatı Dmitri Savelyev yazır: “Çox təcrübəli dövlət xadimi, həssas diplomat və müstəsna istedadlı siyasətçi olan İlham Heydər oğlu Əliyev Azərbaycanı günbəgün inkişaf və firavanlıq yolu ilə irəli aparır. Dünyada çox mürəkkəb siyasi və iqtisadi şəraitə baxmayaraq, Azərbaycan həyatın bütün sahələrində sanballı nailiyyətlər qazanmağa müvəffəq olub, çünki Prezident İlham Əliyev özünün uğurlu daxili və xarici siyasəti ilə milyonlarla azərbaycanlının arzularını reallığa çevirir”.

O, dövlətə rəhbərlik etdiyi illər ərzində özünü siyasi strateq, gərəqli icraçıları öz ətrafında birləşdirməyi, hədəflər müəyyən etməyi, onların qarşısında vəzifələr qoymağı, cəmiyyəti sıx birləşdirən proqram hazırlamağı və onun uğurla həyata keçirilməsini təmin etməyi bacaran böyük təşkilatçı və idarəçi kimi göstərib. O, milli lider kimi hakimiyyətin geniş ictimai bazasının maraqlarını birləşdirməyi bacarır. Bu xüsusiyyətləri qiymətləndirərkən təkcə milli lider kimi onun şəxsi keyfiyyətlərini deyil, həm də həll

edilməli ümumi dövləti vəzifələri ifadə etmək qabiliyyətini vurğulamaq lazımdır. Bu halda İlham Əliyevin xüsusi yaradıcı keyfiyyətlərini yadda saxlamaq lazımdır.

Deyilənlərə bunu da əlavə etmək olar ki, Prezident İlham Əliyev siyasi lider olmaqla özünü müstəsna səriştəli dövlət xadimi kimi göstərir, təkcə ölkə əhalisinin mütləq əksəriyyətinin deyil, həm də dünyada 155 dövlətin başçılarından nəzərdə şəxsiz yüksək nüfuz və dəstək qazanıb. O, ölkə Prezidenti üçün çox zəruri olan, milli dəyərlərə müvafiq yüksək keyfiyyətlərə malikdir.

“Mən İlham Heydər oğlu ilə ilk dəfə görüşürəm, o, çox genişmiqyaslı dövlət xadimi təsiri bağışlayır, hazırda Avropada belələri azdır. Əslində, ona dəstək reytingi də buna sübutdur. İlham Əliyev ilə ünsiyyət böyük və dərin təsir bağışlayır. O, müstəqil düşünən, gözəl danışan, yüksək təhsilli, fiziki və mənəvi baxımdan sağlam adamdır. Düşünürəm ki, bu cür Prezidenti olmaqda Azərbaycanın bəxti gətirib”. Prezident İlham Əliyevin şəxsiyyətinə və xüsusi keyfiyyətlərinə bu cür qiymət verən məşhur jurnalist, siyasi televiziya şərhçisi, “Rossiya seqodnya” agentliyinin baş direktoru Dmitri Kiselyovdur.

İlham Əliyevin müasir dövrdə Azərbaycan millətinin həqiqi lideri olmasına təkcə müxtəlif siyasi tədqiqatçıların subyektiv müşahidələri deyil, həm də onun praktiki fəaliyyətinin nəticələri dəlalət edir.

Gələcək nəsillər müasir Azərbaycanın inkişaf tarixini öyrənərkən XXI əsrdə Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsində və inkişafında, milli ideyanın reallaşdırılması üçün Azərbaycan millətinin sıx birləşməsində mühüm rol oynamış İlham Əliyevin tarixi rolunu qeyd edəcəklər. Prezident İlham Əliyev hakimiyyətdə olduğu illər ərzində Azərbaycan xalqının sevgisini və dərin hörmətini qazanıb. Prezident ilə xalqın bu qarşılıqlı hissləri İlham Əliyevə qüvvət və əminlik verir ki, onun ölkəni apardığı yol, sadəcə yol deyil, doğru yoldur. Məhz bu yol Azərbaycan xalqını daha yaxşı gələcəyə çatdıracaq.

Burada şərh edilənlərin hamısı mənim Prezident İlham Əliyevin Administrasiyasının rəhbəri vəzifəsində işlədiyim 16 il ərzində müşahidələrimin nəticəsidir.

1. (<http://files.preslib.az/site/ialiyev/2003.pdf>).
2. “Azərbaycan” qəzeti, 29 iyul 2005-ci il.
3. “Бакинский рабочий” qəzeti, 19 oktyabr 2019-cu il.
4. Эйнулла Фатуллаев. Росчерк Алиева между прошлым и будущим. Соц.сеть Haqqın.az, 9 февраля 2018.
5. Азербайджан вошел в ТОП-20 реформаторских стран в рейтинге Doing Business-2020. – Report.az, 24 октября 2019 г. - <https://report.az/ru/biznes/azerbaydzhan-voshel-v-top-20-reformatorskihstran/>
6. Global Competitiveness Report 2019: How to end a lost decade of productivity growth. World Economic Forum, 2019 - <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lostproductivity-growth>.
7. Вах: “Известия” №179. Тематическое приложение Азербайджан 25.09.2008 года.
8. Вах: “Бакинский рабочий” qəzeti, 27 aprel 2017-ci il.
9. Вах: Александр Караваев. Лидер всей властной системы. “Азербайджанские Известия” qəzeti, 17 aprel 2018-ci il.
10. “Бакинский рабочий” qəzeti, 1 iyun 2010-cu il.
11. Вах: Гегель. Философия истории СПб., «Наука», 1993 г., стр.82.
12. Вах: Уоррен Беннис, Роберт Томас. Горнило лидерства. Журнал Harvard Business Review. Лидерство. Сборник. Перевод с английского. М.2018, стр. 139-140.
13. Родюков А.Ф. К вопросу о роли личности в истории: диалектический и синергетический подходы. Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2013, выпуск 3, стр.76.
14. Вах: И.М. Кондаков. Психология. Иллюстрированный словарь. 2-е издание. Санкт-Петербург. 2007, стр.228.
15. Вах: Роберт Гоффи, Гарет Джонс. Как стать признанным лидером. Статья в журнале Harvard Business Review. За сентябрь 2000 года. Включена в сборник. Лидерство. М. 2018., стр.110-111.
16. Вах: “Бакинский рабочий” qəzeti, 28 yanvar 2017-ci il.
17. Вах: Беседа телерадиоведущего ВГТРК Владимира Соловьева с Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым. «Вестник Кавказа» 12 апреля 2017 года.
18. Вах: “Бакинский рабочий” qəzeti, 25 dekabr 2018-ci il.
19. Вах: “Бакинский рабочий” qəzetinin 25 dekabr 2018-ci il tarixli nömrəsində dərc edilmiş “Ильхам Алиев – президент всех азербайджанцев” sərlövhəli məqalə.
20. Вах: “Бакинский рабочий” qəzeti, 25 dekabr 2018-ci il.

21. Вах: Дмитрий Киселев. Азербайджану повезло с Президентом. “Бакинский рабочий”
qəz. 29 oktyabr 2016-cı il.